

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ
АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ

МАЦЬБОРИ ТЕТЯНИ ПЕТРІВНИ

Науковий керівник:

Пісоцький О. П., к. психол. н., доцент кафедри
дошкільної освіти

Рецензенти:

Аніщук А. М., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної
освіти

Дубровська Л. О., к. пед. н., доцент кафедри педагогіки,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи
Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №7 від 28.11.2022 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Анотація. Магістерська робота «Педагогічні умови формування пізнавальної активності дітей 5-6 років» досліджувалася на теоретичному й емпіричному рівнях. На теоретичному рівні обґрунтована проблема формування пізнавальної активності дітей 5-6 років, зокрема: проаналізовано стан вивчення питання пізнавальної активності дітей 5-6 років у наукових дослідженнях; здійснено огляд та відповідну аналітичну роботу над джерельною базою з проблеми динаміки розвитку та формування пізнавальної активності старших дошкільників, проаналізовано основні чинники її формування у дошкільній галузі.

Для розв'язання емпіричних завдань дослідження, створені програма та методика констатувального експерименту, уточнені компоненти, розроблені критерії та показники сформованості пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку та схарактеризовані її рівні, на основі яких були виділені й обґрунтовані педагогічні умови та розроблено програму оптимізації формування пізнавальної активності дітей 5-6 років.

Ключові слова: пізнавальна активність, пізнавальна активність дітей 5-6 років, дослідницька активність, розвиток пізнавальної активності.

Annotation. Master's work "Pedagogical conditions of formation of cognitive activity of children of 5-6 years old" was investigated at the theoretical and empirical levels. At the theoretical level, the problem of the formation of cognitive activity of children of 5-6 years old is substantiated, in particular: the state of study of the issue of cognitive activity of children of 5-6 years old in scientific research is analyzed; the review and corresponding analytical work on the source base on the problem of the dynamics of development and formation of cognitive activity of senior preschoolers is carried out, the main factors of its formation in the preschool sector are analyzed.

To solve the empirical problems of the study, the program and methodology of the ascertaining experiment were created, the components were clarified, the criteria and indicators of the formation of cognitive activity of senior preschool children were developed and its levels were characterized, on the basis of which the pedagogical conditions were identified and substantiated and a program for optimizing the formation of cognitive activity of children of 5-6 years was developed.

Key words: cognitive activity, cognitive activity of children of 5-6 years old, research activity, development of cognitive activity.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ	8
1.1. Пізнавальна активність як феномен і об'єкт наукового вивчення дослідників	8
1.2. Психологічні ознаки дітей п'яти-шести років, які становлять основу для динаміки пізнавальної активності	15
1.3. Характеристика основних чинників розвитку та формування пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей	21
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОЗНАК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ	30
2.1. Методика, процедура й аналіз результатів констатувального експерименту	30
2.2. Система роботи з оптимізації розвитку пізнавальної активності дітей 5-6 років	50
Висновки до розділу 2	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні спостерігаємо активний пошук шляхів підвищення пізнавальної активності дітей, оскільки вона є визначальною у плані інтелектуального й особистісного зростання людини та зайняття нею певного місця у соціумі. Активність у пізнанні надає людині можливість залишитись неповторною індивідуальністю, обрати та йти своїм шляхом у житті, творчо самоутверджуватись, виявляти самотність у праці, адже через пізнання, через розвиток ініціативності, зацікавленості відбувається розвиток особистості.

Актуальність проблеми на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти вимагає пошуку найбільш ефективних засобів, форм та методів розвитку пізнавальної активності дошкільників. Оновлений Державний стандарт дошкільної освіти України (2020) у якості основних завдань визначає розвиток цілісної, гармонійно розвиненої, активної та компетентної особистості, формування в дошкільнят активно-пізнавального ставлення до навколишньої дійсності та самих себе, вміння орієнтуватися в її розмаїтті, здатності довільно регулювати власну пізнавальну діяльність та творчо її використовувати. Отже, питання оптимізації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку залишається однією з найбільш актуальних, що і спонукало нас до пошуку ефективних шляхів розвитку активності у дітей старшого дошкільного віку.

Варто відмітити, що суть поняття *пізнавальна активність* визначається через термін *інтерес*. Зокрема *пізнавальна активність* тлумачиться вченими-дослідниками: як цілісна динамічна тенденція, що визначає структуру спрямованості дитячих реакцій; як форма пізнавальної (інтелектуальної) потреби; як вибіркоче ставлення; як сплав емоційно-вольових процесів, які підвищують роль свідомості у діяльності дитини; як особливий стан психіки дитини дошкільного віку.

Основні напрями й особливості розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку розкриваються у дослідженнях О. Брежнєвої, Б. Мухацької,

С. Ладивір, В. Лозової, І. Литвиненко, Л. Лохвицької, В. Суржанської, Т. Ткачук, Г. Смольникової, М. Марусинець та ін. Зокрема науковцями окреслені шляхи, методи, форми та засоби, які забезпечують динаміку явища, проте актуальним залишається питання визначення педагогічних умов, які є змінними на кожному віковому етапі розвитку дошкільників. Отже, темою магістерської роботи обрано: **«Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності дітей 5-6 років»**

Мета дослідження: дослідити розвиненість у дітей 5-6 років пізнавальної активності, обґрунтувати педагогічні умови та розробити систему роботи з її вдосконалення в умовах ЗДО.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати сутність пізнавальної активності, її властивості та прояви у діяльності та пізнанні дітей 5-6 років.
2. Схарактеризувати основні чинники розвитку та формування пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей.
3. Експериментально визначити рівні та схарактеризувати розвиненість пізнавальної активності дітей 5-6 років і з'ясувати основні ознаки впливу на формування феномену у сім'ї та дошкільному закладі.
4. Виділити й обґрунтувати педагогічні умови формування у дітей 5-6 років пізнавальної активності та розробити програму її оптимізації у ЗДО.

Об'єкт дослідження: формування та розвиток пізнавальної активності дітей п'яти-шести років.

Предмет дослідження: педагогічні умови та методи формування у дітей п'яти-шести років пізнавальної активності в закладі дошкільної освіти.

Під час виконання дослідження нами було використано комплекс методів:

- ✓ *теоретичні* (аналіз, синтез, класифікація, систематизація, конкретизація);
- ✓ *емпіричні* (*Дерево бажань* (В. Юркевич), *Чомучки* (М. Шумакова), бесіда *Пізнавальна активність дітей 5-6 років*, анкети для вихователів і батьків);

✓ *методи кількісної та якісної обробки даних.*

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає у тому, що *уточнено* поняття «пізнавальна активність»; *розширено та доповнено* зміст понять «пізнавальна активність дітей 5-6 років»; «розвиток пізнавальної активності дошкільників»; *уточнено* критерії, показники та рівні розвиненості у дітей 5-6 років пізнавальної активності, *створено й апробовано* методику її емпіричного дослідження; *розроблено* систему роботи з оптимізації процесу формування пізнавальної активності дітей 5-6 років в умовах ЗДО, *удосконалено та осучаснено* педагогічні форми та методи впливу на старших дошкільників з метою вдосконалення міри прояву у них пізнавальної активності.

Апробація результатів дослідження. Взято участь у конференціях:

1. Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку (26 жовтня 2021 р., м. Ніжин, НДУ ім. Миколи Гоголя).
2. II Звітна вузівська науково-практична конференція «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді» (27 травня 2022 р., м. Ніжин, НДУ імені Миколи Гоголя).
3. IX Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (19 жовтня 2022 року, м. Ніжин, НДУ імені Миколи Гоголя)

Наукові статті:

1. Мацібора Т. Динаміка розвитку пізнавальної активності дитини. *Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. проф. О. Кононко.* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 90 - 95.
2. Мацібора Т. Конструктивна діяльність як чинник розвитку пізнавальної активності 5-6-річних дітей. *Сучасна дошкільна освіта: актуальні проблеми, інноваційні пошуки: збірник статей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко.* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 111 - 115.

Структура роботи: магістерська робота складається зі змісту, вступу, двох розділів із підпунктами, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи 80 сторінок, основного тексту – 67 сторінок, список використаних джерел вміщує 64 найменувань, додатків 5 на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ

1.1. Пізнавальна активність як об'єкт наукового вивчення дослідників

Активність є найбільш універсальною ознакою людини. Саме тому у роботі суть пізнавальної активності розглядається з боку людини. Відмітимо, що означений феномен, у своїй основі, вказує на активність особи у пізнавальній діяльності. Загалом категорію активність у науці прийнято використовувати у кількох значеннях. Так, досить часто означене поняття використовується: а) у якості синоніму до терміну діяльність; б) для позначення якісно відмінного психічного стану від стану пасивності людини (бадьорість, виконання певних дій або готовність до їх здійснення); в) з метою підкреслення дієвості, ініціативності, суб'єктності (вказується, на те, що особа прагнула автономності у власних діях і керувалася при цьому своєю свідомістю). В цілому ж, означений феномен вказує на кілька сторін психічного у пізнанні – діяльність, готовність до виконання певних (розумових і фізичних) дій, проявляти суб'єктність й ініціативність з метою досягнення результату (знань, способів пізнавальних дій тощо)[5].

Доволі часто означений феномен використовують для позначення суто дитячої активності. У такому разі пізнавальну активність дітей поділяють на два основні види: а) активність, яка походить з боку дошкільника; б), активність, що задається дорослими та безпосередньо чи опосередковано контролюється ними.

Щодо першого виду доречно відмітити, що він об'єднує у собі найбільш загальні й специфічні ознаки суто дитячої активності, яка властива всім без

винятку проявам психічного життя: діяльність, поведінка, емоції, розумові дії тощо. Другий вид – активність дітей дошкільного віку, яка походить від дорослого, оскільки саме він зумовлює її виникнення, організовує та контролює, що дозволяє отримувати заздалегідь заплановані результати та уникати при цьому зайвих дій і труднощів [7]; [10].

Проте такий поділ є досить умовним, оскільки між означеними видами існують тісні взаємозв'язки, а також вони нечасто існують окремо. Загалом же дослідники відмічають, що значна частина дитячої активності зумовлена дорослими, а набутий на основі неї досвід стають головним надбанням дошкільного дитинства.

Як бачимо, означене утворення розглядається як властивість особистості. Пізнавальна активність розглядається як особистісне утворення, як динамічність поведінки, що вказує на прояви розумового й емоційного ставлення дитини до процесу набуття знань і уявлень і підкреслює її чутливість і прагнення навчатися; це свого роду розумове напруження та вольові зусилля під час здобуття знань, розв'язання завдань пізнавального характеру, цікавість по відношенню до дій дорослих й однолітків [16].

Так, у дослідженнях науковці акцентують увагу на досліджуваному явищі, вказуючи на його наступні ознаки: дієвий стан, що характеризує ставлення дітей до процесу та предмету пізнання; ціннісне утворення у системі властивостей особистості, що характеризує ставлення суб'єкта до цілеспрямованих дій пізнання та діяльності загалом; усунення дошкільником суперечностей між постійно зростаючими запитами та власними можливостями їх задоволення, які є на цей час; спонтанне прагнення індивіда до пізнання незвіданого, нового, інтенсивність діяльності та одночасно стійке утворення інтегративного плану [20]; [22]; [31]; [50].

В цілому досліджуване явище у більшості досліджень розглядається як: особистісна властивість, яка відображає позитивне ставлення до змістового та процесуального аспектів учіння, до найбільшої ефективності під час засвоєння нових знань і навичок, напрямів розв'язання задач (пізнавального досвіду) в

оптимальному темпі, що супроводжується актуалізацією потенціалу та вольових зусиль на шляху до поставленої мети(як правило навчально-пізнавальної); ознака самостійності, ініціативності, спонтанних і неординарних (творчих) дій у ході діяльності, які спрямовані на досягнення відчуття радості (успіху) від того, що щось дізнався, зрозумів, відшукав самостійно і тим самим проявив свою налаштованість на пізнання; особистісна якість, підґрунтям якої є готовність і зорієнтованість на самостійну діяльність, мета якої полягає у набутті соціального досвіду, раніше набутих людством знань і методів їх отримання [11]; [13]; [17], [21].

Змістом пізнавальної активності дошкільників вважається цілеспрямована система дій, яка дозволяє дітям досягнути навколишню дійсність, здійснювати аналітико-синтетичну діяльність для порівняння предметів, встановлення їх сутнісних ознак, а також зрозуміти їх у системі відношення з іншими об'єктами у світі. Отже, загальною проблемою за такого розгляду досліджуваного явища є становлення та вдосконалення процесів сприймання, пам'яті, мислення й мови.

Якщо слідувати подальшій логіці, то найбільш значущим її наслідком буде сформована у дітей дошкільного віку система знань і уявлень (набутий досвід). Відповідно, наскрізним питанням розвитку пізнавальної активності є питання формування елементарної системи знань і уявлень у старших дошкільників, які стосуються об'єктів і предметів, які оточують дошкільнят, міжособистісних стосунків з дорослими та однолітками, про сутність та причини виникнення природних і соціальних явищ у довкіллі. Отже, цей особливий стан виникає як особлива реакція на процес пізнання та постійно ним підпитується.

Дослідники до її незмінних супутників відносять зацікавленість і чутливість до нових відомостей, бажання поліпшити рівень своїх знань, доповнити їх, прояви самостійності під час пошуку відповідей на запитання, що їх зацікавили, продемонструвати елементи творчості, проявити здатність в опануванні способів дій та використати їх за інших обставин [4]; [14]; [19]; [24].

Крім того дослідниками були виявлені три рівні сформованості пізнавальної активності у дошкільному дитинстві. Зокрема перший рівень досліджуваного явища – *відтворююча активність*. Її характерними рисами є: намагання дошкільнят з'ясувати для себе сутність поняття, зрозуміти та запам'ятати його, відтворити його за необхідності, використати його на основі запропонованого зразка. Для цього рівня властивим є нестабільність у проявах вольових зусиль, відсутність цікавості щодо предмета та запитання «Чому?». Для наступного рівня розвиненості цього утворення – *інтерпретуючої активності* – характерними є намагання дитини осягнути зміст матеріалу, який вона вивчає, намагання встановити змістові зв'язки між його частинами, а також між явищами та процесами, осягнути та засвоїти способи застосування досвіду за зовсім інших обставин. Основою цього рівня вважають стійкі та послідовні прояви вольових зусиль, які зорієнтовані на досягнення поставленої мети (дошкільник не залишає спроб доки не досягне мети, виявляє наполегливість, здійснюючи пошук необхідних способів розв'язання пізнавального завдання).

На третьому, *творчому рівні* дошкільник виявляє велику зацікавленість і намагається якомога глибше осягнути сутність чи то предмета чи явища, встановити зв'язки між ними на основі знайденого нового способу. Відтак основними показниками явища, що досліджується, виступають сформовані вольові риси дошкільників, завзятість і наполегливість при досягненні мети, а також достатньо міцні та глибокі пізнавальні інтереси. Разом із тим, однією з основних тенденцій цього рівня є надміру велика розбіжність між існуючими знаннями та зовсім новими відомостями, фактами, явищами [23]; [27]; [30].

Дослідниками були виявлені й схарактеризовані специфічні елементи, які розкривають процес розвитку пізнавальної активності у дошкільному дитинстві. Так, для дітей віком від трьох до п'яти років основними параметрами досліджуваного явища вважають: когнітивний, емоційний і діяльнісний. При цьому когнітивний параметр аналізують на основі проявів наочно-дійового мислення, мимовільної уваги, просторового сприймання,

процесів пам'яті. Параметр емоційності аналізують за емоціями та афективними станами, а діяльнісний параметр характеризують вміння та навички [30]; [35].

На думку науковців параметри пізнавальної активності, означені вище, дозволяють її охарактеризувати як *цікавість* і *стан зацікавленості* (допитливості), оскільки він (стан) відображає певну готовність діяти, задовольнити пізнавальну потребу, отримати при цьому насолоду. Натомість цікавість підкреслює стихійність запитань, відсутність конкретної мети, тобто дізнатися щось таке, до не є актуальним. Як бачимо цікавість є значно нижче за рівнем, ніж допитливість. Вона спонукає до запитань, зорієнтовує у навколишній дійсності, диференціює сферу знань і зосереджує на ній розумову діяльність. Поступово вона трансформується у допитливість. Остання – це жага до знань, до відкриття нового, до пошуку оригінальних рішень.

У цьому сенсі досліджуване явище розглядається як висхідна форма пізнавального інтересу. Загалом допитливість є однією зі стадій розвитку пізнавального інтересу, для якої є характерними досить значні прояви емоції здивування, втіхи від пізнання, насолоди від діяльності. Саме зацікавленість характеризує особу, яка надзвичайно прагне вийти за межі дозволеного, щоб досягнути найбільш глибоких знань. Досягаючи апогею у своєму розвитку, вона (допитливість) стає ядром особистості, її домінуючою рисою характеру та становить неабияку цінність.

Важливим питанням для нашого дослідження є структура пізнавальної активності та склад основних компонентів, які її утворюють. Так, дослідники [38]; [47] до неї відносять наступні складники: емоційний, вольовий, мотиваційний, змістовно-процесуальний, елемент соціальної орієнтації. Зокрема зміст емоційного складника полягає у підкріпленні індивідуального досвіду пізнання на рівні емоцій. Зміст вольового складника – у спрямуванні вольових зусиль до свідомо поставленої мети, подолання перепон на шляху до результату. Мотиваційний складник утворюють мотиви, запити, установки, діапазон інтересів, а також і різні форми мети. Змістовно-процесуальний

елемент складають обсяг досвіду, різні способи дій і готовність їх застосування, щоб з'ясувати їх дієвість. Суспільна спрямованість пізнавальної діяльності складає зміст складника соціальної орієнтації.

У наведеній структурі всі складники утворюють тісні взаємозв'язки між собою. Зокрема схвальне емоційне ставлення суб'єкта щодо досліджуваного феномену зумовлює позитивну динаміку змістовно процесуального елемента та навпаки, обсяг набутого дошкільником досвіду призводить до виникнення гарного настрою й зумовлює позитивне ставлення до навчіння в цілому та у тому числі до цілеспрямованих дій учіння.

Також дослідники наголосили, що власне пізнавальна активність у дітей 5-6 років насамперед виявляється у їх сприйманні та мисленні. Також були виділені та схарактеризовані науковцями найбільш універсальні показники досліджуваного феномену. Так, у своїх працях до них вони віднесли: а) захопленість дитиною об'єктом пізнання (чи то предмет, чи оповідання, чи конкретна діяльність); б) гарно виражені намагання виконувати будь-які дії по відношенню до складних завдань, які призведуть до їх вирішення, бажання діяти по відношенню до них; в) здійснення автономних дій, мета яких полягає у підборі засобів для виконання, визначенні способів дій, отримання результату, здійсненні контролю; г) взаємодія з дорослими відбувається у контексті розширення діапазону дитячої цікавості (інтересів); д) позитивне, схвальне ставлення суб'єкта до об'єкта (предмета, явища, оповідання тощо) [54].

Існують також виділені дослідниками суто специфічні особливості прояву досліджуваного явища у дошкільників: а) жага до знань проявляється постійно (власне з народження) та найбільш інтенсивна її динаміка виявляється у дошкільному дитинстві, що створює підґрунтя для набуття дитиною різних здатностей і шляхів для пізнання навколишнього довкілля; б) дієвість у набутті знань є властивою абсолютно для всіх видів дитячої діяльності, проте дошкільник не зациклюється на одній конкретній галузі, натомість його цікавить все, що відбувається навколо нього; в) пізнавальну активність легко помітити у багатьох діях дитини – у запитаннях, у дослідницьких діях, у

розв'язуваних ними проблемних ситуаціях, загалом у всіх діях, які є спрямованими на вдосконалення знань і способів опанування ними; г) дитина у період дошкільного дитинства постійно демонструє власну цікавість і допитливість у запитаннях (*це що таке? а чому?* тощо) [56].

Загалом науковці відмітили, що досліджуване нами особистісне утворення дошкільнят має всезагальний характер та охоплює всі їх прагнення щодо пізнання світу в цілому: особливості, будову, закони існування, причини виникнення, способи впливу, стосунки людей тощо. Все це, на нашу думку, вказує на представленість у цьому феномені пізнавальних інтересів. Так, було встановлено, що на основі накопичення знань їх діапазон значно розширюється, а упродовж дошкільного дитинства вони стають міцнішими. Тому можна вказати що на інтерес безпосередньо діють набуті знання і загалом весь пізнавальний досвід, а також ті способи дій, які дитина отримує від дорослого чи здобуває самостійно. Пізнавальний інтерес також є складним утворенням, оскільки у його структурі поєднується розумовий і емоційний пласти, що у єдності забезпечує позитивне ставлення до об'єктів пізнання [57].

Варто також звернути увагу на зростання самостійності наприкінці дошкільного етапу та її вплив на досліджуване явище. Зокрема науковці вказали, що у цей період у дитини з'являються можливості формулювати мету, активно здійснювати пошук способів дій, здійснювати контроль за дотриманням послідовності дій та досягнення бажаного результату. Разом із тим, суттєво зростає автономність у поведінці, що значно зменшує наслідування дорослих у пізнавальних діях. Натомість стають помітними ініціативність і вольові зусилля, які спрямовані на забезпечення довільності у діях і досягненні бажаної мети у пізнавальній діяльності [63].

Таким чином, пізнавальна активність розглядається у дослідженнях як складне особистісне утворення, що характеризує здатність людини не лише до здобуття знань, але й з боку ставлення до діяльності, у ході якої і відбувається накопичення суб'єктом досвіду. Загалом вона розуміється як дієвий стан дитини (людини) та її готовність до виконання цілеспрямованих дій щодо

пізнання об'єктів, які її зацікавили, демонструючи інтелектуальне та позитивне емоційне ставлення до процесу та результату. Основу пізнавальної активності утворюють емоційний, вольовий, мотиваційний, змістовно-процесуальний складники й елемент соціальної орієнтації. Означені компоненти характеризуються певними параметрами, які мають місце і в період дошкільного дитинства. На цьому етапі розвитку відбуваються найбільш інтенсивні процеси розвитку й вдосконалення феномену, закладається підґрунтя його подальшої динаміки в особистості. У наступній частині роботи розглянемо основні психологічні детермінанти пізнавальної активності дошкільного дитинства, які вказують на сенситивність формування досліджуваного феномену у цей період.

1.2. Психологічні ознаки дітей 5-6 років, які становлять основу для динаміки пізнавальної активності

Психологічною наукою доведено, що зміст, напрями й особливості психічного розвитку особистості на кожному віковому етапі визначають особливості соціальної ситуації, провідна діяльність, основні та допоміжні новоутворення, кризи та протиріччя. Окрім означених детермінант важливими також вважаються спадкові, а також і внутрішні умови, що впливають на перебіг всіх видів активності та, власне, особистісного зростання.

Т. Дуткевич розглядає дошкільний етап як один із унікальних вікових періодів, у якому відбуваються активні процеси розвитку свідомості, інтелекту, мотиваційної та емоційної сфер. Окрім цього відбувається формування якостей дошкільника та рис його характеру, які розглядаються науковцями як підґрунтя для послідуєчих етапів особистісного становлення. Разом із тим, авторка наголосила, що наразі у психологічній науці домінують уявлення, на основі яких поділяють дошкільників на молодших (три-чотири) і старших (п'ять-шість років) [17, с. 381]. Проте наразі у дошкільній освіті завдання розвитку і

виховання розподілені на три підперіоди для: три-чотирирічних (молодші), чотири-п'ятирічних (середні), п'яти-шестирічних дошкільнят [1, с. 5].

Визнано, що основна мета дошкільного етапу полягає у підготовці дитини до подальшого життя, зокрема підготовки до навчання у школі. Коли ж говорити про завдання, які мають розв'язуватися на цьому часовому проміжку зазвичай виділяють: а) *навчитися орієнтуватися у обставинах*, з якими постійно контактує дитина, засвоїти важливі для них норми та правила поведіння, оскільки це є основою для соціально схвалюваної поведінки; б) з'ясувати найбільш актуальні для дитини сторони світу; в) досягнути можливості оцінювати успішність досягнення нагальних цілей і окремих дій. Означені мета та завдання реалізуються на основі встановлення взаємозв'язків пізнавальної, мотиваційної та емоційної сторін особистості дошкільника.

Так, пізнавальні можливості дітей зазвичай розглядаються крізь призму сприймання, пам'яті, мислення та уяви. На думку дослідників, саме означені процеси активізують пізнавальну активність і цікавість малят до природного та соціального довкілля [4, с. 13]. У цьому місці маємо сплав всіх трьох сфер особистості, вже про які згадувалося: цікавість, пізнавальна активність, набутий досвід. Ці утворення підсилюють дію одне одного упродовж дошкільного етапу.

Особливо вирізняється пізнавальний інтерес, який вагомим складником пізнавальної активності. Так, у дошкільників він має два напрями розвитку: а) поступове накопичення досвіду, який стає насиченим відомостями про світ, що зумовлює появу власне особистісного утворення, складником якого він є, тобто активності пізнання. Внаслідок цього перед дитиною розкривається ціла гамма подій і явищ, що, у свою чергу, зумовлює появу широкого діапазону цікавості, тобто пізнавальних інтересів; б) поступове проникнення у суть певної сфери дійсності, що призводить до виникнення міцних і широких інтересів до цієї (однієї) галузі знань [9, с. 8].

Одночасно дослідники підкреслили, що будь-який з вікових періодів характеризується певною мірою інтенсивності, виразності, особливим

наповненням змісту пізнавальної діяльності. Досліджуючи предмети і явища, дізнаючись про їх структуру та особливості, суб'єкт пізнання набуває здатності не лише розглядати та порівнювати, але й можливості робити узагальнення, дізнаватися закономірності, конкретизувати, типізувати, розподіляти по видам. Всі ці можливості сприяють творчим проявам дітей [12, с. 15].

Науковці схиляються до думки, що допитливість у дошкільному дитинстві безпосередньо залежить від наочно-образної форми мислення, яка у онтогенезі слідує за наочно-дійовою. Набуваючи домінуючої ролі у житті дитини, образні операції мислення сприяють виникненню здатності до узагальнення. Внаслідок цього дошкільник має змогу розглядати та розуміти схеми, а також відтворювати (уявляти) ситуацію на основі її зображення. Крім того старший дошкільник може самостійно створювати подібні схеми, описи. У подальшому на основі образного мислення з'являються логічні операції, що суттєво збагачують і вдосконалюють пізнавальні можливості старших дошкільників, зокрема опановувати наукові поняття [25, с. 5].

За твердженням Р. Павелків, О. Василенко у дошкільному дитинстві спостерігається підвищена сенситивність до розвитку пізнавальної активності, що помітно у сприйманні, мисленні, уяві, пам'яті та увазі. Це твердження повною мірою поширюється на всі виокремлені періоди. Так, для молодших дошкільнят характерне переважання процесів мимовільної пам'яті й уваги. Мнемічні дії є безпосередніми, несуть на собі яскраве емоційне забарвлення, внаслідок чого запам'ятовуються як позитивні так і негативні події. Мислення повністю наочно-дійове, а тому тісно пов'язане з практичними діями, що дозволяє змінити (видозмінити) предмет пізнання. Про приховані ознаки предметів, його будову молодший дошкільник дізнається завдяки великій кількості маніпуляцій з ними. Власне такі дії з предметами повністю задовольняють цікавість три-чотирирічної дитини [39].

Для віку від чотирьох до п'яти років є характерним різке зростання цікавості до однолітків, стосунків з ними та до навколишньої дійсності. Яскраво проявляється й активність у цей час. Тут відразу ж простежується два

напрями: збільшується кількість видів діяльності (гра, продуктивна діяльність зі своїми різновидами) та зростання автономних дій, розвиток самостійності як якості особистості. Вдосконалюється також й дитяча гра, а виникнення дидактичних ігор сприяє становленню навчальної діяльності. Мислення переважає більшою мірою образне, проте зберігається й дійове (але зв'язок між ним і фізичними діями вже не такий важливий), що у своєму поєднанні дозволяє розв'язувати завдання у внутрішньому плані, спираючись на набуті раніше враження. Увага стає більш довільною та набуває стійкості, що дозволяє діяти за встановленими правилами. Суттєво зростає обсяг і довільність пам'яті. Домінує образна, а також набувають опосередкованості процеси пам'яті, зокрема запам'ятовування [37].

Загалом дитина у періоді від чотирьох до п'яти років вважається особливо чутливою до пізнавального розвитку, оскільки зростає її активність у спілкуванні з однолітками, де більшою мірою виявляється їх ініціативність і самостійність. З дорослими вдосконалюється не лише партнерська взаємодія у сумісних іграх, справах, діяльності, але й значно активізується інтелектуальне спілкування, що свідчить про розвиток допитливості. Отже, розвиваються пізнавальні інтереси, які орієнтують дорослого до надання дітям відомостей пізнавального характеру. Загалом же спілкування переростає у поза ситуативне та розгортається або як поза ситуативно-пізнавальне, або поза ситуативно-особистісне [11, с. 25].

Загалом наприкінці четвертого року життя у дошкільників існує достатньо вагомий арсенал знань і уявлень про навколишній світ, які вони здобувають завдяки готовності здобувати інформацію, власній дослідницькій діяльності, а також можливостям формулювати та задавати запитання всім дорослим, які розпочинаються зі слова «чому». Саме ця обставина дозволила науковцям позначити цей період у дітей як період *чомусиків*.

У старшому дошкільному віці продовжується розвиток і ускладнення пізнавальних можливостей дітей. Завдяки тому, що пізнавальні процеси набувають ознак довільності, дошкільники менше відволікаються. Це впливає

на тривалість їх зосередженості й активності, які також залежать і від привабливості діяльності та успішності у ній. Суттєво збагачує дитячі можливості у пізнанні, пам'ять, завдяки зростанню її обсягу діти 5-6 років отримують змогу оперувати значно більшою кількістю інформації [14, с. 16].

Про найбільш цінним надбанням дитини у цей період є поєднання (або синтез) образного та дійового мислення, що спрямовує увагу на виявлення латентних властивостей і зв'язків предметів, які непомітні для спостереження. Дослідники вказують на появу нового типу мислення у п'яти-шестирічних дітей – дослідницького (або як ще його називають дитяче експериментування). За твердженням науковців означене мислення охоплює всі без винятку сфери діяльності, гри, спілкування, продуктивні види діяльності. Його характерною особливістю є автономність, незалежність від інших, насамперед дорослих, а тому його логіка задається дитиною. Загалом таке мислення зорієнтоване на розкриття властивостей, ознак, структури предмету пізнання, а також і зв'язків між предметами та явищами. Дитяче експериментування виникає на основі бажання старшого дошкільника та розгортається у відповідному напрямку. У процесі його перебігу суб'єкт намагається вплинути на об'єкт пізнання, тобто змінювати його, змушувати з'являтися (виникати) та зникати. Власне специфіка дослідницьких дій дозволяє дізнаватися нові відомості, нерідко неординарні та неочікувані, які зумовлюють до переформатування пізнавальних дій, а також і системи поглядів дитини на предмет [15, с. 7].

Науковці, які вивчали дослідницький тип мислення, зафіксували, що він містить у собі прихований елемент саморуху (саморозвитку). Так, зміни об'єкта пізнання призводять до того, що дошкільник дізнається нові відомості, факти, використовуючи які можна знову експериментувати на більш вищому щаблі. За таких умов від дорослого (наставника) вимагається здійснювати таку взаємодію, яка призведе до активізації пізнавальної активності у дітей 5-6 років і сприятиме появі дитячих дослідницьких дій. Для того, щоб досягнути цього, потрібно створити проблемну ситуацію або виготовити предмети, які є цікавими для маленьких дослідників [18, с. 5].

Так, Ю. Приходько наголошує, що у періоді 5-6 років у ході розумового розвитку стається важлива подія: тісно переплітаються всі форми мислення (дійове, образне, словесне). Найбільшу продуктивність цього зв'язку авторка вбачає саме у дослідницьких діях, адже тут помітно суперечності між набутими та зрозумілими знаннями та новими, не зовсім зрозумілими й не чіткими уявленнями. Власне перехід від невиразних знань та уявлень до більш виразних у прямому та зворотному напрямках, на думку авторки, і становить підґрунтя для саморуку дитячих дослідницько-експериментальних дій і, відповідно, мислення старших дошкільників [48, с. 217].

Також У. Крейн слідом за Л. Виготським відмічає, що у період від п'яти до шести-семи років між інтелектуальною й мотиваційно-потребнісною сферами встановлюються особливі зв'язки, які призводять до стимуляції думки, до її самоорганізації й спрямування у необхідне русло. Дослідник підкреслює, що важливу роль у цьому відіграють мотиви, серед яких він вказує на потреби, дитячу цікавість (коло інтересів), а також і заохочення або спонукання.

У цьому сенсі пізнавальний потенціал дітей 5-6 років, на думку автора, визначається не лише прискореним темпом розвитку їх здібностей, але й тим, що дошкільники в цей період намагаються охопити якомога більший діапазон дій, оптимально засвоїти різні види діяльності та досягати у них успіху, з ефективністю використовувати набутий досвід й отримувати від цього яскраві враження. При цьому дошкільник намагається цікавитися абсолютно усім, що знаходиться навколо, з бажанням приймає участь у тих видах діяльності, які він може осягнути. Використовуючи власний потенціал, старший дошкільник тим самим створює підґрунтя для свого подальшого розвитку [38, с. 62].

Тому стосовно дітей дошкільного віку пізнавальну активність розглядають як активність, яка виникає внаслідок процесу та результату набуття знань, основним параметром якої є дитяча допитливість; проявляється у виявленні цікавості до нових відомостей, у прагненні систематизувати власні уявлення, а також збагатити та розширити їх, у виявленні самостійності у ході пошуку відповідей на актуальні запити та запитання, у проявах ініціативи та

вольового акту під час засвоєння нових знань, а також у здатності досягнути новий спосіб досягнення мети та використати його й набуті знання та навички зовсім за інших обставин [36, с. 37].

Таким чином, пізнавальна активність – особистісне утворення, що визначає ставлення особистості до набуття нових знань і супроводжується допитливістю, самостійністю, ініціативністю та вольовими зусиллями під час їх засвоєння та використання у змінених умовах. Упродовж дошкільного дитинства означений феномен активно розвивається, а найбільш оптимального стану досягає у період 5-6 років. Це стає можливим завдяки особливому сплаву всіх форм мислення, що зумовлює появу дитячого експериментування, яке є додатковим катализатором дослідницьких дій і пізнавальної активності дітей 5-6 років і зумовлює єдність пізнавальної, емоційної та мотиваційної сфер особистості у процесі пізнання.

1.3. Характеристика основних чинників розвитку та формування пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей

Як вже було відмічено, пізнавальна активність дітей 5-6 років є своєрідним феноменом, що характеризується певною динамікою у період дошкільного віку, а тому наступне питання, яке було розглянуто у цій частині магістерської роботи – питання чинників розвитку та формування даного особистісного утворення. Оскільки дошкільник значну частину часу перебуває у ЗДО, де розгортається освітній процес, то найбільш вагомим фактором розвитку досліджуваного явища є *навчання (або гностична діяльність)*.

Зазвичай пізнавальна активність по відношенню до навчання дітей 5-6 років, розглядається як спонука до дій, стан готовності, що має особистісну цінність і робить процес набуття знань схожою на цікавинку. Щоб гностична діяльність дошкільників набула ознак захопливої, цікавої, потрібно враховувати відразу цілу низку важливих умов, серед яких: а) створення комфортного мікроклімату у закладі дошкільної освіти, віковій групі; б) гарантування зони емоційного комфорту та захищеності у педагогічному плані всім без винятку

дітям; в) заохочення дитини до активних цілеспрямованих дій, будь-якого змісту – ігрових, гностичних, практичних; привнесення у пізнавальну діяльність дій сприймання різної модальності, тобто зорових, тактильних, смакових [].

Наступний чинник, на який вказують науковці – предметно-розвивальне середовище ЗДО. Дослідники, які виділяють вплив цього фактору, відмітили, що цьому сприяє дитяча чутливість до предметів, які знаходяться навколо. П'яти-шестирічні дошкільники сприйнятливі до їх впливу (хоча зовні обстановка, яку утворюють предмети, видається пасивною. Проте під час активної взаємодії з предметами діти дізнаються про їх властивості, осягають їх призначеність, визначають їх колір, форму розмір, речовину, з якої вони виготовлені, тощо. Проте вплив ПРС на дітей 5-6 років є неоднозначним. Так, дослідники підмітили, що в одному випадку воно актуалізує активність до пізнання, стимулює уяву, зумовлює піднесення настрою, а в інших випадках, навпаки – пригнічує, перешкоджає гностичній діяльності. Відповідно, потрібно приділити важливу увагу предметному середовищі, у якому кожна річ, іграшка має органічно доповнювати розвивальний простір, бути корисною, цікавою [45].

Цього досягнути можна, як стверджують науковці, коли створені умови, що дозволятимуть дошкільникам незалежно від дорослого видозмінювати у відповідності з власними запитами простір групової кімнати. Про ефективність ПРС можна говорити, коли дошкільник: а) пристрасно опановує інформацію (матеріал); б) намагається розв'язувати різнопланові задачі, навіть підвищеної складності; в) демонструє незалежність у виборі засобів, алгоритму дій, досягненню мети, отримання конкретного результату; г) ставить достатньо велику кількість запитань до педагога (виявляє допитливість) [46]; [44, с. 3].

Ще вагомим чинником розвитку пізнавальної активності дітей 5-6 років є особистість вихователя ЗДО. Науковці стверджують, що особистісні властивості педагога впливають на вихованців, спрямовують їх у потрібному напрямі. Отже, наставник має бути взірцем для дошкільника та: а) вселяти у

вихованців віру у власний потенціал; б) стимулювати розвиток почуття гідності; в) активізувати у дітей прояви спонтанності, творчості; г) виявляти довіру до дітей, схвалювати їх дії; д) викликати готовність до набуття нових знань [42].

При цьому для формування у п'яти-шестирічних дітей пізнавальної активності вихователь ЗДО має: заохочувати кожного старшого дошкільника до пізнання; створювати якомога більше у освітньому процесі проблемних ситуацій, розв'язати які дошкільники зможуть, задіявши раніше набуті знання; стимулювати виникнення пошукових (дослідницьких) дій; демонструвати дітям самі прості досліди; формувати здатність до формулювання запитань, вміння порівнювати, висловлюватися, спостерігати тощо [54, с. 10].

Також у цьому сенсі значущим чинником розвитку досліджуваного феномену буде зовнішня привабливість наочної інформації (матеріалу), що досягається за рахунок привнесення у освітній процес ігрових прийомів. Зокрема використання дидактичних ігор і іграшок, казкових персонажів, атрибутів для ігор. Разом з тим, дієвим у цьому сенсі виявляться колективні форми розв'язання задач, виконання сумісної діяльності, проведення КВК й уявних мандрівок, використання ігор змагального типу, ігор головоломок [57, с. 29].

В цілому дидактичний матеріал відіграє важливу роль. Так, по-перше, він є за своєю сутністю наочним; по-друге, є допоміжним чинником у організації дорослим (вихователем) гностичної діяльності та дозволяє контролювати її; по-третє, збільшує обсяг і насиченість новими відомостями навчально-пізнавальну діяльність дітей 5-6 років; по-четверте, знімає обмеження з вихователя щодо способів досягнення поставленої мети.

Не менш важливими чинниками розвитку та формування пізнавальної активності дітей 5-6 років є наповнення освітнього процесу різноплановими педагогічними прийомами: використання художнього слова (казок, оповідань, прислів'їв, загадок тощо); висловлювань на кшталт *«стежте за моєю думкою»*, *«продовжуйте мої міркування»* тощо. Ще одним із чинників є формулювання

запитань, які будуть змушувати дошкільників міркувати. Це запитання, у яких наявне звертання: порівняйте, співвіднесіть, складіть пригадайте, назвіть, поясніть, назвіть причину та ін. [59, с. 10].

Також доцільно використовувати вихователю різні методи впливу. Так, з метою розвитку пізнавальної активності доцільно використовувати: а) способи, які стимулюють зростання у дітей досліджуваного утворення у пізнавальній сфері, зокрема найбільш простий аналіз, порівняння предметів і явищ (на основі подібності, відмінності, схожості), об'єднання предметів у групи, класифікація й систематизація, метод створення моделей, конструювання, постановка і відповіді на дитячі запитання; б) способи, що зумовлюють зворотну відповідь (або готовність) емоційної сфери, зокрема створення уявних ситуацій, складання казок, розігрування у особах літературного твору, зустріч несподіваного гостя, використання елементів новизни, неординарності; в) методи, в основу яких закладено поєднання різнопланової активності або декількох видів діяльності, загалом означені методи вміщують у собі перспективну мету, бесіду, чітке планування дій, напрямів. Загалом, гармонійне поєднання означених методів призводить до оптимального темпу розвитку досліджуваного явища [60, с. 19].

До вагомих чинників розвитку та формування досліджуваного явища в умовах ЗДО варто віднести форми впливу на дітей 5-6 років. Спершу розглянемо форми, які мають місце в освітньому процесі дошкільного закладу. Так, найбільш поширеною є заняття, яка тлумачиться дослідниками як особливі стосунки між вихователем і вихованцями з метою цілеспрямованого навчання. Відповідно, організація занять підпорядкована державному стандарту (БКДО) планується та органічно поєднана з іншими режимними моментами дитсадка. У залежності від способу організації вихованців заняття поділяють на індивідуальні, фронтальні та групові. Обрання конкретного виду залежить від цілей, які ставить педагог, вікових й індивідуальних особливостей вихованців, а також від дидактичних особливостей матеріалу. З метою впливу на пізнавальну

активність дітей 5-6 років варто поєднувати всі три форми занять, проте окремі науковці вказують на пріоритет роботи підгрупами [61, с. 104].

У ЗДО у якості чинників розвитку пізнавальної активності, на думку науковців, виступають освітні технології, зокрема дитяча проектна діяльність, дитяча дослідницька діяльність, технологія соціальної взаємодії. Так, проектна діяльність є одночасно автономною й спільною взаємодією дитини з дорослим, щодо планування й організації освітнього процесу у межах однієї теми, яка вирізняється соціально значущим результатом. Означена технологія сприяє виникненню у дошкільників дієвого допитливого ставлення до різних галузей знань і, водночас, сприяє розвитку здібностей, становленню партнерських стосунків у дитячій спільноті [63, с. 17].

Дослідницька діяльність, як освітня технологія, ґрунтується на дитячому експериментуванні, яке забезпечує сплав наочно-дійового з наочно-образним видів мислення дошкільників. Вона орієнтує дорослих, зокрема педагогів ЗДО на формування у дітей 5-6 років основ дослідницької поведінки, що передбачає виникнення у них готовності до набуття нових знань і загалом досвіду шляхом проведення дослідів. Сутність цієї технології складають досліді, спостереження, експериментування, а також проблемні запитання, які змушують дітей активно шукати способи їх розв'язання [55].

Означена технологія сприяє виникненню у дітей 5-6 років чітких уявлень про ознаки і властивості об'єктів (предметів), усвідомленню зв'язків і відношень між предметами, явищами. Також удосконалюються мнемічні процеси, збільшується обсяг пам'яті, на новий щабель переходить аналітико-синтетична діяльність, мобілізується мислення, зростає пізнавальна активність. Такі зрушення зумовлюють зміни у розвитку мовлення (формулюють висновки, обмінюються думками, поглядами, з'являється велика кількість висловлювань з проводу дій, фактів), розвиваються загальні та творчі здібності, збагачується емоційна сфера старших дошкільників, підсилюється позитивне ставлення дітей до знань у процесі пізнання, в цілому зростає дієвий стан дитини, як у психічному пласті, так і в моториці дій і рухів [47].

Проектна діяльність, як освітня технологія, ґрунтується на сукупності методів, які за своїм призначенням є дослідницького, пошукового, евристичного плану. В цілому мета їх застосування – розвиток пізнавальних здатностей дітей, набуття вмінь систематизувати власний досвід, отримати необхідні відомості в інформаційному просторі, збільшення проявів критичності та креативності у процесі мислення. Цілковитою перевагою даної технології є її зорієнтованість на формування суб'єктності у дітей 5-6 років, того внутрішнього пласта психіки особистості, що дозволяє висловлювати старшим дошкільникам своєї позиції, міркувань, ставлення до певних подій, до свого місця у системі міжособистісних стосунків. Суб'єктність п'яти-шестирічної дитини розкривається у її автономії, яка полягає у цілковитій відсутності залежності від інших (у першу чергу, від дорослих) під час постановки мети та пошуку шляхів її досягнення. Показником прояву суб'єктності у дітей 5-6 років є їх самостійність [35, с. 11].

Технології соціальної взаємодії у своїй основі ґрунтуються на спільній діяльності, партнерських взаєминах між дітьми. До них відносять різноманітні дитячі ігри, а також й інші види діяльності, які використовуються у освітньому процесі ЗДО: предметно-практичну, художню, навчальну, трудову, мовленнєву, пізнавальне спілкування. Означені освітні технології, окрім впливу на пізнавальну активність і пошукових дій, п'яти-шестирічних дітей сприяють удосконаленню навичок спільної взаємодії, розвитку емпатії, формують у малят здатність радіти за партнерів, разом переживати за сумісні дії та разом досягати поставлених цілей, які втілюються у конкретний результат [32].

Ігрова діяльність дітей, як освітня технологія соціальної взаємодії, характеризується у цьому відношенні найбільшим потенціалом. Так, за рахунок свого різноманіття вони сприяють: збагаченню знань про світ, сприяють вдосконаленню висловлювань (сюжетно-рольова гра); осягнення змісту художніх творів, активізують мовлення (ігри-драматизації); уточнюють уявлення про просторові відношення, пропорційність предметів і їх геометричні ознаки (будівельні ігри); сприяють вичлененню проблеми,

формують вміння її аналізу, пошуку шляхів розв'язання, формулювати гіпотези та висновки, досягати мети (ігри експериментальні); орієнтують на класифікацію, пошук, на розвиток здатності аналізувати, систематизувати, досягати поставленої мети, спільно діяти (дидактична гра) [34, с. 28].

На нашу думку, більшою ефективністю щодо розвитку та формування у дітей 5-6 років відрізняються дидактичні ігри. Так, дослідники наголошують, що у них найбільш оптимально поєднується різні види дій, які у їх процесі постійно змінюються і тим самим впливають не лише на пізнавальну сферу дошкільників, але й на емоційну. Так, у процесі гри її учасники постійно знаходяться у стані пошуку: прислухаються до інструкції, запитань, виділяють необхідні відомості, міркують, відповідають на поставлені до них запитання, здійснюють необхідні розрахунки, оперують числами, досягають результатів, що загалом призводить до охоплення дійсності в цілому і, що є головним, зумовлює пізнавальну активність і прагнення до самостійного пошуку знань [29, с. 23].

Загалом означені технології будуть ефективними чинниками розвитку та формування пізнавальної активності дітей 5-6 років коли: педагогічний вплив дорослих ґрунтується на дитячій спонтанності, на допитливості; педагоги заохочують старших дошкільників до виявлення самостійності, ініціативності; схвалюють дії дітей, ставлять навідні запитання, стимулюють до міркувань, висловлювань з приводу тієї чи іншої події; демонструють повагу до 5-6-річних вихованців; спираються на дитяче спостереження, експериментування, підштовхують до пізнавального спілкування; створюють навколо дітей насичене емоційне та предметне середовище.

Таким чином, у якості чинників цілеспрямованого впливу на пізнавальну активність дітей 5-6 років виділяють: предметно-розвивальне середовище вікової групи зокрема й закладу дошкільної освіти в цілому, особистість вихователя, дидактичний матеріал і особливості його використання в освітньому процесі, педагогічні методи та прийоми, якими користуються педагоги ЗДО для стимулювання старших дошкільників щодо набуття нових

знань, мотивування до цілеспрямованих дій, мобілізації пізнавальних здатностей і готовності до досягнення поставленої мети.

З'ясовано, що важливу роль у стимулюванні пізнавальної активності п'яти-шестирічних дошкільників відіграють форми організації навчання, серед яких чільне місце посідають різні види занять, а також освітні технології, серед яких найбільш доцільно застосовувати, зважаючи на об'єкт нашого дослідження, експериментальну (дослідницьку), проектну й соціальної взаємодії. Означені технології впливають безпосередньо на пізнавальну активність дітей 5-6 років й тим самим зумовлюють її піднесення на більш вищій щабель розвитку. Про їх ефективність свідчать прояви у дітей 5-6 років суб'єктності, самостійності, допитливості, ініціативності, неординарності, наполегливості у міркуваннях і висловлюваннях, які стосуються гностичної діяльності, набуття нових знань зокрема і досвіду в цілому.

Висновки до розділу 1

Пізнавальна активність людини – дієвий стан особистості та її готовність виконувати цілеспрямовані дії щодо пізнання об'єктів, демонструючи при цьому інтелектуальну й емоційну зацікавленість. Основу цього феномену утворюють емоційний, вольовий, мотиваційний, змістовно-процесуальний елементи, які доповнюються соціальною орієнтацією особи. У період дошкільного дитинства відбуваються найбільш інтенсивні процеси розвитку й вдосконалення феномену, закладається підґрунтя його подальшої динаміки.

Пізнавальна активність дитини 5-6 років – це утворення, що визначає ставлення особистості дошкільника до набуття нових знань, досвіду, це дієвий стан, який супроводжується допитливістю, самостійністю, ініціативністю та вольовими зусиллями під час їх засвоєння чи використання у змінених умовах. Піку свого розвитку досліджуваний феномен досягає у період від п'яти до шести років, оскільки в цей час активно формується мислення, що є своєрідним каталізатором дослідницьких дій 5-6-річних дітей, і підґрунтям пізнавальної, емоційної та мотиваційної сфер дитини у гностичній діяльності.

Позитивно впливають на розвиток пізнавальної активності дітей 5-6 років: предметно-розвивальне середовище, особистість вихователя, дидактичний матеріал і особливості його використання в освітньому процесі, педагогічні методи та прийоми, форми організації навчання, зокрема різні види занять, а також освітні технології, серед яких найбільш ефективними вважаються експериментальна (дослідницька), проектна та методика соціальної взаємодії. Означені педагогічні технології безпосередньо впливають на пізнавальну активність дітей 5-6 років й тим самим зумовлюють її перехід на більш вищий щабель розвитку цьому віковому діапазоні. Про ефективність даних технологій свідчать прояви у дітей 5-6 років таких особистісних якостей і властивостей, як дитячої суб'єктності, самостійності, допитливості, ініціативності, неординарності та наполегливості у міркуваннях і висловлюваннях, які стосуються гностичної діяльності, набуття нових знань.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОЗНАК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ

2.1. Методика, процедура й аналіз результатів констатувального експерименту

У попередньому розділі було проаналізовано проблему пізнавальної активності людини, визначено її сутність та основні прояви. Окрім того, було з'ясовано, що цей феномен має певні особливості у дошкільному віці та може відрізнятися за рівнем сформованості у дітей 5-6 років. Також було виявлено, що саме активне формування цього утворення припадає на старший дошкільний вік.

Так, для експериментального дослідження сформованості досліджуваного особистісного утворення у п'яти-шестирічному віці нами було проведено констатувальний експеримент, **мета** якого полягала у з'ясуванні основних характеристик і рівнів розвиненості пізнавальної активності п'яти-шестирічних дошкільників. У відповідності з поставленою метою були сформульовані *завдання експерименту*:

1. Уточнити компонентний склад досліджуваного особистісного утворення, основні критерії та показники виявлення його у п'яти-шестирічних дошкільників.
2. Згідно з компонентами розробити експериментальну методику дослідження пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей і особливостей виховного впливу на неї з боку дорослих.
3. Реалізувати практично експериментальну методику для діагностики особистісного утворення дітей 5-6 років.

4. Проаналізувати отримані дані констатувального експерименту та виявити рівні розвиненості пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей і схарактеризувати їх.
5. З'ясувати особливості виховного впливу на досліджуване у експерименті особистісне утворення дітей 5-6 років зі сторони вихователів і батьків.

Реалізація мети даної експериментальної роботи передбачала дотримання певної логіки і відповідних процедур. Так, нами було передбачено кілька етапів у досягненні мети та завдань констатувального зрізу: підготовчий, основний, підсумковий. Відповідно на першому (*попередньому*) етапі нами було здійснено уточнення змісту досліджуваного явища, його компонентного складу, критеріїв і показників у п'яти-шестирічних дошкільнят. Разом з тим, відбувався пошук і відбір низки діагностичних методів, які склали основу цілісної методики дослідження. Також цей етап роботи ознаменувався створенням сукупної вибірки досліджуваних, плануванням безпосереднього емпіричного вивчення пізнавальної активності дітей 5-6 років. Зміст роботи експериментатора на *основному* етапі склала суто діагностична робота, що передбачала отримання емпіричного матеріалу, який здобувався у взаємодії зі всіма учасниками вибірки: дітьми старшої групи та дорослими. На третьому етапі, *підсумковому*, аналізувалися отримані у ході діагностики емпіричні дані, шляхом узагальнення результатів сформулювалися висновки щодо рівня розвиненості досліджуваного феномену, особливостей впливу на нього зі сторони дорослих. Розглянемо більш детально означені етапи констатувального експерименту.

Попередній етап. У першому розділі магістерського дослідження нами було з'ясовано, що пізнавальна активність дітей 5-6 років є: цілісним утворенням у структурі особистості, яке відображає налаштованість старшого дошкільника на пошук і набуття пізнавального досвіду; це дієвий стан дитини 5-6 років, що проявляється у зосередженому й активному пошуку знань, у допитливості, самостійності й ініціативності, а також у вольових зусиллях під час зіткнення з перешкодами у процесі пізнання. Отже, компонентами досліджуваного явища є: пізнавальний, особистісний і практичний.

На основі проведеного теоретичного аналізу нормативних документів, зокрема відповідного розділу державного стандарту у галузі дошкільної освіти (БКДО) та програми розвитку та виховання дітей п'яти-шести років (Українське дошкілля), було уточнено критерії та показники досліджуваного явища. Назви й узагальнений опис визначених нами орієнтирів для проведення емпіричного вивчення феномену представлено у вигляді наповнення у таблиці 2.1

Таблиця 2.1.

Критерії та показники пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей

КРИТЕРІЇ	ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ПОКАЗНИКІВ
<i>дієвість пізнання</i>	активне та зосереджене ставлення до нового досвіду; тривале утримання уваги на запитанні, що цікавить; прояв інтересу дослідницького характеру; намагання з'ясувати причинно-наслідковий зв'язок між предметами та явищами; виразність емоційного схвалення пізнавальних дій; бажання обговорити побачене, почуте з однолітками та вихователем;
<i>самостійність та ініціативність</i>	виявлення цікавості до здійснення діяльності; виразність у проявах самостійності та ініціативності у ході визначення завдань й обрання способів досягнення; захопленість та уважність під час реалізації свого задуму
<i>самобутність пізнавальних дій</i>	самобутні відповіді на поставлені запитання; виявлення творчих елементів під час вирішення пізнавальних завдань; розгорнуті та складні міркування; нотки гумору під час виконання пізнавальних дій

Послідуюча робота, що мала місце на даному етапі – укомплектування цілісної методики констатувального експерименту. Для проведення діагностики за схарактеризованими критеріями та показниками досліджуваного явища у дітей 5-6 років було обрано наступні методи, які склали перший блок: *Дерево бажань* (В. Юркевич), *Чомучки* (М. Шумакова), бесіда *Пізнавальна активність дітей 5-6 років* (авторська). Розглянемо означені діагностичні процедури більш детально. Зокрема за змістом проведення методу *Дерево бажань* є розглядання та аналіз вербальних та графічних ситуацій дитиною, які надаються

дослідником в ігровій формі (у якості стимулів активності). Основна мета полягає у визначенні міри пізнавальної активності. Зміст реалізується у кілька етапів, тривалість яких становить біля 5-6 хв. Було проведено по шість таких етапів з кожною дитиною в індивідуальній формі. Обробка результатів передбачала виділення запитань (їх кількості) суто пізнавального характеру та подальше співвіднесення за рівнями: високий – 9 поставлених запитань; середній – поставлено 3-8 запитань; низький – максимум 2 поставлені запитання.

Суть методу *Чомучки* полягає у наданні дитини у вигляді стимулу для пізнавальних дій сюжетних картинок, яких має бути дві: на одній зображено знайомі для дітей речі, а інша має містити незнайомі для них предмети. Нами було обрано сюжетні картинки із зимовими розвагами. Старших дошкільників запрошували до гри у питання-відповідь. При цьому експериментатор фіксував чотири типи поставлених дітьми запитань: а) уточнення назви предмету або явища; б) запитання, які спрямовані на виділення властивостей предметів, його ознак; в) питання, спрямовані на встановлення причинно-наслідкових зв'язків; г) питання, у яких висловлені певні припущення (по-іншому – пояснення: чому так сталося чи відбувається). При *обробці результатів* зверталася увага на те, які саме запитання переважають у дітей 5-6 років: запитання типу А – низька міра дієвості у пізнанні, питання типу Б – нижча за середній рівень; тип В – середній рівень; тип Г – висока пізнавальна активність. Схарактеризований метод нами проводився у формі індивідуальної бесіди з дітьми старшої групи.

Зміст бесіди *Пізнавальна активність дітей 5-6 років* складала чотири запитання, на які дослідник пропонував варіанти відповідей для дошкільників. Так, перше запитання стосувалося вподобань дитини у математичній сфері: *Чи подобається тобі розв'язувати складні математичні завдання*, а варіантами, які мала обрати дитина були наступні: так, інколи або ніколи. Друге запитання (*Що саме подобається тобі, коли поставлено запитання на кмітливість*) мало з'ясувати ставлення дошкільників до складних запитань, а тому варіантами для надання відповіді стали: намагаюся відшукати відповідь самостійно; прагну

будь за що отримати вже готову відповідь від дорослих; діятиму залежно від обставин. Третє запитання носило практичний характер (*Що ти станеш робити коли під час вивчення якої-небудь теми з'явилися запитання*), тому варіанти відповіді мали такий вигляд: постійно намагаюся відшукати відповідь; інколи відшукую на них відповідь; взагалі не звертаю на це увагу. У четвертому запитанні мали з'ясувати пізнавальне ставлення дитини до пошуку нових знань: *Як ти дієш, коли дізнався щось нове на занятті*. Можливість вибору була надана наступними варіантами: намагаюся відразу ж це обговорити чи поділитися з друзями; інколи прагну їх обговорити з ким небудь; взагалі нікому не буду нічого розповідати.

В цілому тривалість бесіди коливалася від п'яти до семи хвилин. Проводилася вона індивідуально з кожною дитиною, за звичних для неї умов. До початку спілкування намагалися створити сприятливу атмосферу, у якій дитина почувалася невимушено, що сприяло наданню нею відвертих відповідей. Бесіда проводилася у вільний від занять час і не обмежувала активність старших дошкільників у ЗДО. В цілому основна мета цього методу полягала у з'ясуванні основних тенденцій у проявах пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей, що і зумовило розроблення та формулювання запитань закритого характеру.

Наступний метод у змісті методики – цілеспрямоване спостереження за пізнавальною активністю дітей 5-6 років. У його основу були покладені уточнені критерії, які оцінювалися експериментатором на заняттях, на прогулянках, у ході дитячих ігор, під час виконання пізнавальних завдань за такими параметрами: прояви інтересу, постановка проблемних запитань, характер пошуку відповіді, захопленість діяльністю, дослідницькі дії, самобутність міркувань, розглядання різних схем, малюнків і запитання щодо них, взаємодія з однолітками. Загалом було проведено спостереження за індивідуальною поведінкою кожної дитини у п'ятьох ситуаціях: на занятті, у ході дитячого експериментування; у процесі виконання пізнавальних завдань методики дослідження, під час самостійної активності. *Мета спостереження*

полягала виявленні систематичних проявів у поведінці п'яти-шестирічних дітей пізнавальної активності, виявлених на основі діагностичних методів у звичних видах дитячої життєдіяльності.

Схарактеризовані нами діагностичні методи склали перший блок цілісної методики вивчення пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей. Натомість другий блок утворили розроблені спеціально анкети для дорослих (батьків і педагогів ЗДО). Розглянемо детальніше означені методи дослідження другого блоку. Основна мета анкетування дорослих (Анкета № 1 для вихователів Анкета № 2 для батьків дітей 5-6 років) – виявлення особливостей виховних впливів з боку сім'ї та педагогічного колективу дошкільного закладу на формування у старших дошкільників основ пізнавальної активності.

Зокрема розробляючи зміст Анкети № 1 ми орієнтувалися на три критерії: а) розуміння або обізнаність вихователів у змісті досліджуваного феномену; б) чинники, які, на думку педагогів ЗДО впливають на формування даного особистісного утворення; в) зорієнтованість на сумісний вплив вихователів разом з батьками на особистісний феномен. Тому умовно до анкети входять три блоки: перший з них складають запитання 1 – 3, які стосуються обізнаності щодо суті досліджуваного явища й особливостей його розвитку у п'яти-шестирічних дітей; другий – запитання 4 – 11, що вказують на пріоритет чинників розвитку феномену у дітей старшої групи ЗДО; третій – запитання 12 -14 взаємодія ЗДО з родинними вихованців. Отже, у *першому блоці* пункти анкети, що вказують на сутність і структуру досліджуваного явища у дошкільників віком 5-6 років, у *другому* – питання, які стосуються показників і чинників пізнавальної активності дітей, впливу дитячого експериментування та продуктивних видів діяльності на феномен, у *третьому* – відомості про налаштованість на взаємодію з сім'ями, інформація про спільні заходи теперішні та заплановані.

Загалом анкетування передбачало анонімний характер і вільний вибір часу респондентами, що, на нашу думку, сприяло у більшій мірі відвертим відповідям педагогів. Водночас цьому сприяв і характер запитань розробленої

анкети: 4 запитання закритого типу та 10 відкритого; для тих моментів, де нас цікавили загальні тенденції пропонувалися варіанти відповідей, а там де важливо було почути думку педагогів питання були відкритими.

Кількість запитань у Анкеті № 2 є також 14. При цьому запитання 1, 2, 4, 5 і 14 утворюють перший блок методу, що стосується відомостей батьків щодо сутності досліджуваного явища, його складників і проявів у поведінці сина чи доньки та необхідності впливу на нього у старшому дошкільному віці. Запитання 3, 6-13 стосуються чинників впливу, які можуть використовувати дорослі у своїх сім'ях: види діяльності, що впливають, продуктивна діяльність, засоби впливу на особистісне утворення, шляхи на основі яких батьки підтримують у своїх сина чи доньки потребу у новому досвіді, знаннях.

Анкета № 2 також була анонімною, дозволяла дорослим самотійно і в найбільш зручний час опрацювати її зміст, що на нашу думку, зумовило отримання більш об'єктивних відомостей про досліджувану проблему. У змісті цього методу було 9 відкритих запитань, оскільки важливо було врахувати всі особистісні аспекти впливу, решта п'ять стосувалися загального плану поведінки та ставлення батьків до цілеспрямованого впливу на розвиток у дошкільників пізнавальної активності, були закритого типу вже з пропонованими варіантами відповідей, важливими для нашого дослідження.

Отже, на попередньому етапі констатувального експерименту нами було укомплектовано цілісну методику дослідження пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей, яка дозволяла з'ясувати рівень розвиненості досліджуваного явища та виявити особливості впливу на його розвиток і становлення у сім'ї та умовах дошкільного закладу. Власне до складу методики входили як раніше розроблені авторські методи, так і самотійно створені методи, виходячи з мети нашого дослідження. Основними компонентами першого блоку методики стали *Дерево бажань* (В. Юркевич), *Чомучки* (М. Шумакова), бесіда *Пізнавальна активність дітей 5-6 років* (авторська), метод спостереження, а визначальними другого блоку – власноруч розроблені анкети для вихователів і батьків (Анкети №№ 1,2). Означені методи в цілому

відповідали всім уточненим компонентам досліджуваного феномену та представлені у роботі в тій же послідовності як і на початку їх опису.

Наприкінці *підготовчого етапу* було створено вибірку досліджуваних: п'яти-шестирічні діти у кількості 24 осіб (11 хлопчиків і 13 дівчаток); вихователі експериментального ЗДО у кількості 8 осіб; батьки вихованців старшої групи у кількості 30 чоловік.

Наступний етап – *емпіричне дослідження*, на якому в експериментальному закладі на утвореній вибірці проводилися діагностичні заходи для отримання інформації про сформованість досліджуваного явища у дітей та з'ясування особливостей виховних впливів з боку батьків і педагогів. Всі означені вище діагностичні методи у складі комплексної методики реалізовані у період з 15 січня по 15 лютого 2022 року.

На наступному етапі – *підсумковому* – основні зусилля були спрямовані на послідуєчий аналіз та узагальнення емпіричних відомостей. Розглянемо більш детально отримані результати констатувального експерименту спочатку щодо дітей 5-6 років окремо по кожному компоненту методики і в загальному плані, визначивши рівні розвиненості досліджуваного феномену.

Здійснивши обрахунок даних за методом Дерево бажань (*за критерієм дієвості пізнання*) було з'ясовано, що діти 5-6 років, у переважній своїй більшості, з цікавістю сприйняли запропоновану дослідником їм діяльність. При цьому всі вони мали як загальні, так й індивідуальні прояви у ході виконання завдань ігрового плану, демонструючи особливості пізнавальних дій і поведінки.

Зафіксовано, що невеликий відсоток старших дошкільників (16 %) завжди відповідали з бажанням, надаючи при цьому цікаві та позитивні відповіді на запитання, пов'язані з логіко-математичним розвитком, демонстрували свою кмітливість, виявляли власну налаштованість на набуття нової та цікавої інформації, намагалися постійно відшукати відповіді на ті проблемні запитання, які виникали у ході виконання завдання, або поставлені на поставлені ними самими запитання отримати необхідну інформацію.

Натомість 32 % досліджуваних дітей характеризувалися мінливістю у своєму ставленні до виконання пізнавальних завдань. При цьому вони виявляли деяку вибірковість до окремих запитань (намагалися оминати математичні). У пізнавальних діях цієї категорії дітей помітно, що вони намагалися уникнути завдань пов'язаних з кмітливістю, у них мала місце нестійка зацікавленість до складних, прагнення донести набуті нові знання іншим або обговорити їх з кимось виникали зрідка, як і прагнення відшукати потрібні для себе відомості чи знайти необхідні відповіді на поставлені запитання.

Нажаль більше половини досліджених дітей 5-6 років (52%) не виявили стійких пізнавальних інтересів запропонованих завданнях методу, разом з тим їх важко було виявити й у завданнях іншої спрямованості. Водночас у цієї категорії старших дошкільників зафіксували повну відсутність зацікавленості питаннями логіко-математичної сфери, запитаннями, де варто проявляти винахідливість. Крім того, у них взагалі не виникало прагнення донести нові знання до інших, обговорити їх, з'ясувати проблемні моменти.

Отже, в цілому, за першим критерієм пізнавальної активності було виявлено, що значна частина дітей 5-6 років відрізняється недостатнім рівнем сформованості дієвого стану у пізнанні.

Розглянемо наступний параметр пізнавальної поведінки дітей старшого дошкільного віку – *самостійність та ініціативність*. Здійснивши відповідний обрахунок отриманих результатів, ми дійшли висновку, що 16 % респондентів мають високу міру сформованості означеного критерію. Зокрема ця категорія дітей 5-6 років схильна була до постановки запитань, у яких мав місце причинно-наслідковий зв'язок між предметами та явищами. При цьому вони намагалися дізнатися у якому взаємовідношенні знаходяться між собою предмети, а також виявити причини виникнення того чи іншого явища або закономірності. При цьому для них властивими були запитання на кшталт (Чому пішов сніг, а сніговик без шапки на голові; чому дівчинка стоїть осторонь, а інші ліплять сніговика). Разом з тим мали місце й пояснення дітей

5-6 років (Сніговичок без шапки, бо не знайшли відра; дівчинка зовсім маленька, тому лише дивиться).

Натомість 36% п'яти-шестирічних дітей виявили середню міру у проявах самостійності й ініціативності, оскільки означена категорія дітей пропонувала відповіді та запитання, які вказували на сукупність ознак і властивостей предметів і явищ. Одночасно вони підкреслювали й просторово-часовий аспект на картинках (а чи справжня морква у сніговика; яка вудка у хлопчика, дерев'яна чи пластмасова; а хіба на вулиці не холодно, що дівчинка стоїть і не рухається). Як бачимо питання у означеній категорії дітей одноманітні.

Врешті-решт 48 % дітей п'яти-шести років мають низьку міру розвиненості самостійності. При цьому такі діти обмежили свою активність запитаннями, за допомогою яких вони лише констатували певний предмет чи явище. Іншими словами їх запитання були спрямовані на встановлення назви події чи явища (діти ліплять сніговичка; діти вудять рибу; дівчинка лише дивиться; а діти пішли на річку чи на озерце тощо).

Отже, в цілому за критерієм самостійності й ініціативності у пізнавальній активності діти 5-6 років мають наступні показники: висока міра 16 % досліджуваних; середня міра розвиненості у 36 % осіб; низька міра розвитку 48% дошкільників.

Розглянемо показники наступного параметру пізнавальної активності дітей 5-6 років: *самобутність пізнавальних дій*. Так, було виявлено, що лише 8% досліджуваних характеризуються високою мірою неординарності у процесі виконання діагностичних завдань. При цьому у старші дошкільників ми помітили елементи творчості, широту мислення, доволі складні міркування, а також деякі учасники експерименти виявляли гумористичне ставлення у наданих відповідях. Так, вони пропонували відправитися до країни чудес, щоб поспілкуватися з принцесами, королевичами; загадували бажання відвідати своїх батьків, у той час коли вони були дітьми; висловлювалися за те, щоб створити машину часу; дуже хотіли б насправді політати на чарівному килимі над своєю домівкою, щоб їм заздрили дорослі.

Середній рівень самобутності пізнавальних дій виявили під час виконання діагностичних завдань 48% п'яти-шестирічних дітей. При цьому нами було відмічено, що прояви творчості у них були досить непостійними, проте фантазія все ж мала місце. Так, у всіх їх були схожими відповіді, зокрема вони хотіли б попросити у чаклуна для себе сили, розуму, перемоги у спорті (щоб бути гарним бігуном). Натомість інші діти старшої групи просили гарну сукню, чарівні черевички, або взагалі просили відмінити завдання, які задають їх старшим братам і сестрам у школі.

Найбільша кількість дітей 5-6 років виявили низький рівень самобутності дій пізнання: 44%. Для них властивими були звичні та надзвичайно прості відповіді на діагностичні завдання; вони діяли у межах ситуації та не хотіли їх змінювати. Так, вони просили у чаклуна грошей, гарну іграшку, мотнутися на чарівному килимі до своїх дідуся й бабусі до іншого міста; деякі діти говорили, що вони так хочуть домашню тварину; найбільше прохань були пов'язані з відвідуванням на канікулах аквапарку. Отже, було з'ясовано, що самобутність пізнавальних дій має різну міру прояву у п'яти-шестирічних дітей: у 8% високу, у 48% середню, у 44% низьку.

Розглянемо результати спостереження, яке відбувалося у різних ситуаціях за проявами пізнавальної активності дітей 5-6 років. Так, нами було з'ясовано, що близько 20% старших дошкільників постійно цікавилися новими знаннями, задавали вихователеві велику кількість запитань, наполегливо досягали мети, виявляли креативність у пізнавальних діях, залюбки фантазували, намагалися постійно поділитися набутими знаннями зі своїми однолітками, очікували схвальних відгуків від дорослого.

Друга група, біля 40% старших дошкільників виявляли зацікавленість епізодично, інколи фантазували, проте за невеликого стимулювання зі сторони вихователя вони виявляли своєрідний підхід до набуття досвіду, намагалися ділитися своїми здобутками у пізнанні з друзями, педагогом, проте кількість запитань пізнавального характеру значно менш, ніж у першій групі дітей.

Третя група старших дошкільників зрідка виявляли цікавість до нових знань, інформації пізнавального характеру. Вони найменше задавали запитання, мало фантазували, цікавилися лише у той момент, коли вихователь вказував їм на щось незвичайне, допомагав розібратися, стимулював задавати запитання. У цієї категорії дітей ніколи не було бажання поділитися новими знаннями, обговорити з друзями свій новий досвід. Для того, щоб вони виявляли інтерес чи зацікавленість новою інформацією їх постійно потрібно було стимулювати вихователю та допомагати їм.

Отже, за результатами проведеного спостереження ми з'ясували, що лише п'ята частина досліджуваних характеризується дієвим ставленням до набуття нового досвіду, намагається задавати велику кількість пізнавального плану запитань, досягати намічених цілей, творчо ставитися до виконання завдань, ділитися з однолітками новою інформацією, фантазувати та експериментувати. Частково такі риси виявляють 40% дошкільників, а решта 40% вибірки дуже й дуже мало виявляють зацікавленістю новою інформацією самостійно, без втручання вихователя.

З метою визначення загального показника сформованості пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей нами були об'єднані в єдине ціле всі добути у дослідженні результати та виявлено рівні досліджуваного феномену та надані характеристики дітей, яким властивий той чи інший рівень активності у набутті нових знань, пошуку нової інформації. Зокрема було встановлено, що висока міра розвиненості є властивою для 12% досліджуваних, середня – для 40%, низька – 48%. Розглянемо характеристики дітей кожного з виділених рівнями у ході констатувального експерименту.

П'яти-шестирічні діти, у яких *розвиненість пізнавальної активності достатньо висока*, демонструють не лише зацікавленість і допитливість, а й намагання зрозуміти саму структуру предметів і явищ, відшукавши для цього новий і оригінальний шлях. У таких дошкільників спостерігається захопленість пошуково-дослідницькою діяльністю, задавання значної кількості запитань з яскраво виразною пізнавальною спрямованістю. Такі діти пропонують

достатньо велику кількість нових ідей, розв'язання пізнавальних завдань, надають багато відповідей на поставлені запитання. Вони тривалий час самостійно намагаються експериментувати, при цьому характер їх дій і міркувань в цілому самостійний. Дуже багато ставлять запитань типу: чому, навіщо, а як. У таких дітей помітна цікавість до мови символів: вони тривалий період можуть розглядати різні схеми, креслення, а потім намагаються виготовити на їх основі власні вироби з пластичних матеріалів або, використовують для цього папір чи матеріали для конструювання. Також у означеної категорії дітей існує інтерес до літератури пізнавального характеру.

Діти 5-6 років з *помірною (середній рівень) сформованістю пізнавальної активності* мають достатньо розвинену потребу у пізнанні, проте характеризуються поверховим ставленням до такої діяльності: їх більше цікавлять відомості, що є дуже конкретними та їх легко зрозуміти. До занять, пов'язаних з розумовою діяльністю, демонструють помірну емоційну виразність, порівнюючи їх ставлення до інших напрямів життєдіяльності. Помітно також їх пасивне ставлення до задач та пошуку варіантів їх розв'язання, при цьому демонструють доволі практичний підхід, що відображає по суті їх формальне ставлення до таких занять. Пошуково-дослідницька діяльність великою мірою залежить від їх мотивів.

П'яти-шестирічні *діти з низьким рівнем пізнавальної активності* лише виявляють прагнення зрозуміти, запам'ятати та відтворити необхідні відомості за заданим зразком дорослого. Помітна нерозвиненість вольових і довільних дій, немає цікавості до збагачення та розширення власного досвіду у вигляді нових знань. Такі малюки практично не задають запитань про те, що і як функціонує (чому, навіщо, як саме). Проте вони у повній мірі задоволені відомостями, які по своїй суті є одноманітними, зокрема їх надто цікавлять описи казкових умов, у яких перебувають улюблені персонажі. Також для них є характерними слабкі інтереси та відсутність допитливості, наполегливості у пізнанні.

Отже, на основі результатів констатувального експерименту нами були з'ясовані рівні сформованості пізнавальної активності дітей 5-6 років та надано характеристику старшим дошкільників, які мають той чи інший рівень. Зокрема високий рівень дієвості у пізнанні мають 12% вибірки, а їх найбільш виразними ознаками є розмаїття інтересів, прагнення самостійно поглиблювати власні знання у дослідницькій діяльності, бажання проникнути у сутність предметів і явищ, зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між ними, вносити елементи новизни та творчості у власну діяльність. Натомість середній рівень пошукової активності має 40% вибірки, а їх найбільш виразними ознаками є поверховість інтересів, формальне ставлення до нових знань, до розв'язання складних завдань, конкретність у виявленні суті речей, відсутність творчих елементів у діяльності, звичні та усталені способи пізнання, інколи пасивність у постановці запитань, розв'язання завдань пізнавального характеру, великою мірою залежать від зовнішньої мотивації. Низький рівень виявлено у 48% старших дошкільників, у яких основними характеристиками є розв'язання завдань за певним шаблоном (зразком), нерозвиненість довільних і вольових дій, відсутність допитливості та інтересу до нових знань, надзвичайна мала кількість запитань, що дозволяють встановити сутність речі, причини взаємодії предметів.

Наступним кроком нашого дослідження стало вивчення виховних впливів, які мають місце в освітньому процесі ЗДО та у сім'ях вихованців, спрямованих на розвиток у дітей 5-6 років пізнавальної активності. Так, у розумінні педагогів суть досліджуваного явища полягає у його близькості до мотивів дитячих дій (25%). Так, більшість вихователів вказали на те, що це явище є найбільш властивим для дітей 5-6 років і відображає їх зацікавленість (внутрішню потребу) у пошуку нових для них відомостей, захоплюючих історій, подій, фактів (50% опитаних). Разом з тим, педагогічні працівники також вказали на важливість цього утворення у особистісному плані дітей та його складну психологічну будову, проте чітко вказати на конкретні складники вихователі не зуміли (25%), на нашу думку їм бракувало знань.

Натомість батьки, які взяли участь в опитуванні, вказали, що досліджуване явище відображає намагання людини задовольнити потребу у нових враженнях або знаннях (50%). Інша половина батьківської вибірки зазначили, що так дитина (з допомогою цього утворення) розвиває власну обізнаність (50%). Загалом ми відмітили, що дорослі орієнтуються в тому, що складає основу пізнавальної активності дітей. Проте більшу міру розуміння виявили вихователі ЗДО ум порівнянні з батьками.

Подальший аналіз наданих відповідей у анкетуванні дозволив зробити висновок, що педагоги ЗДО вважають, що основою пізнавальної активності є когнітивні психічні процеси. При цьому таку думку висловила переважна більшість їх вибірки, яка склала 80% респондентів. Решта опитаних оминула цей пункт анкети. При цьому ми відмітили, що такий підхід до структури явища є доволі збідненим, оскільки не відображає всіх його компонентів, зокрема самостійності й ініціативності, а також і спрямування у пізнанні, його дієвості (мотивації) у дітей 5-6 років. На відміну від вихователів батьки вказали, що в цілому досліджуваний феномен складає сукупність інтересів (50%) пізнавальні інтереси (20%), відповідно, взагалі не відмітили також два компоненти структури пізнавальної активності: самостійність й ініціативність, а також її самотність. Загалом же обидві вибірки мають хибні уявлення щодо структури досліджуваного явища. На нашу думку, знання й уявлення дорослих мають бути розширені та впорядковані.

Цікавими для нашого дослідження стали відповіді дорослих щодо періоду, у якому має місце найбільш інтенсивне формування пізнавальної активності. Варто відмітити, що 37,5% вихователів відмітили, що саме такий розвиток відбувається у три-чотири роки. Така ж частина опитаних вважає, що апогей у становленні цього особистісного утворення настає у чотири-п'ять років (37,5%). Натомість 25% респондентів виявили гарну обізнаність у цьому питанні, вказавши на вік п'яти-шести років (старший дошкільник). Проте у батьківській вибірці думки були одноставними та хибними: пізнавальна активність найбільш розвивається тоді, коли діти перебувають у школі (80%).

Решта опитаних членів сімей (20%) взагалі не надали ніяких думок. Загалом же нами було зафіксовано, що значна кількість дорослих слабо орієнтується у питаннях у питанні найбільш сприятливого періоду розвитку феномену.

У подальшому аналізі отриманих в анкетуванні відповідей нами було звернено увагу на те, які саме чинники для дорослих є провідними для впливу на розвиток пізнавальної активності п'яти-шестирічних дошкільників. Зокрема педагогічні працівники у якості найбільш визначального чинника вказали на інтереси дітей (25%), ще 25% цієї вибірки досліджуваних назвали пізнавальну мотивацію (бажання вивідати нове, невідоме для себе). Решта ж опитаних, а це половина вибірки, зазначили, що на розвиток даного дитячого феномену значно впливають різні види діяльності.

З цього приводу дорослі представники сімей висловили припущення, що важливу роль у розвитку дитячої пошукової активності у пізнанні відіграють отримані ними (старшими дошкільниками) результати у діяльності. На нашу думку, у цьому висловлюванні батьків йде мова про мотивацію успіху, яка надихає дітей до подальших дій, розв'язання завдань, постановки запитань. Проте таку думку висловили лише 40% опитаних, натомість 20 % респондентів назвали навчання, а решта частина вибірки, а це 40% осіб – нічого не вказали. Тому, щодо розуміння дорослими чинників, які зумовлюють цілеспрямований розвиток досліджуваного явища у дітей 5-6 років, ми відмітили використання батьками та вихователями достатньо обмежених стимулів.

У подальшому увагу було спрямовано на визначення засобів, спрямованих на стимулювання з метою вдосконалення досліджуваного феномену у п'яти-шестирічних дошкільників. Зокрема вихователі одним з таких заходів назвали творчі ігри, переважно сюжетно-рольові (50%), натомість інша частина (25%) назвала експериментальну діяльність, яка має місце у старшій групі ЗДО. Окрім цього, у відповідях окремих педагогів (25%) зустрічалися навчальні ігри, читання казок, віршів оповідань, спостереження у природі, читання дитячої довідкової літератури (енциклопедій).

Натомість дорослі представники родин найбільший акцент зробили на використанні художніх творів, подорожей з дітьми до лісу, переглядання цікавих телевізійних програм для малечі (50%). Інша частина вибірки ніяких відомостей про цей аспект впливів не надала. В цілому, опрацювавши відповіді у цьому напрямі, зафіксували недостатню увагу з боку дорослих на підбір методів і форм роботи, що порушує головну умову ефективності виховання: планомірність і системність впливів, у цьому випадку на пізнавальну активність дітей 5-6 років.

Також потрібно звернути увагу, що батьки вихованців в цілому не розуміють наскільки є доцільним вплив на досліджуваний феномен, адже вони вважають, що головну роль у цьому питанні (розвиток і формування) відіграє чи має це робити шкільне навчання (50%). Натомість 30% опитаних респондентів вказали на те, що у них обмаль часу на виховання, хоча й усвідомлюють важливість розумового виховання. Решта (20%) досліджуваних відмітили, що вони намагаються зацікавити свого сина чи доньку телевізійними передачами, мультиками, придбають дитячі книги з пізнавальним змістом, шукають через інтернет вагомі відомості, намагаються відвідувати разом з дітьми виставки, музеї, виявляють увагу до заходів, які проводять у ЗДО (20%).

Під час аналізу результатів анкетування батьків і вихователів нами було виявлено, що в ЗДО відбувалися різноманітні вікторини, на яких діти відгадують загадки, активно педагоги використовують дидактичні ігри, пізнавальні хвилинки, а також інтегровані заняття. Крім того залучають до освітнього процесу батьків, готують родинні свята. Проте було відмічено, що перелічені пізнавальні заходи у анкетах є мінімальним. Тому, на нашу думку його варто розширити, що свідчить про незначну увагу педагогів до проблеми формування у п'яти-шестирічних дітей пошукової активності.

Не менш вагомим аспектом анкетування стало з'ясування основних показників пізнавальної активності дітей старшої групи, на які зорієнтовані, у першу чергу вихователі, та батьки. Зокрема педагогічні працівники беруть до уваги наступні: дитячу цікавість, прояви вольових зусиль, довільність сфери

пізнання (психічні пізнавальні процеси). Нами було відмічено, що загалом названі параметри розкривають особистісне утворення дітей 5-6 років. Проте також була виявлена й суперечність у наданих відповідях: переважно педагоги назвали один з параметрів (75%) і лише незначна кількість вихователів вказали їх повністю (25%). В цілому ж надані відповіді лише підтвердили бачення працівниками ЗДО структури феномену у дошкільників.

Натомість батьки, переважно орієнтувалися на цікавість своїх сина чи доньки до справи, а також на їх захопленість діяльністю. Загалом такі відповіді надали лише 40 % респондентів. При цьому переважна більшість дорослих просто проігнорували даний пласт запитань у анкеті (60 %). Тому, можна зробити висновок, що батьки слабо орієнтуються на параметри пізнавальної активності дітей 5-6 років, оскільки мають прогалини у своїх уявленнях про структуру феномену у дошкільному віці й особливості розвитку.

Важливими для нас виявилися надані відповіді вихователів і батьків під час анкетування щодо впливу на особистісне утворення у процесі формування різних видів діяльності. Зокрема, як педагогічні працівники, так і батьки звернули увагу на образотворчу діяльність, при цьому вихователі підкреслили її продуктивний характер. Всі опитані вказали, що нею залюбки займаються діти, навіть самостійно. Проте, як батьки, так і працівники ЗДО відмітили, що вона більшою мірою зорієнтована на розвиток у дошкільників творчості, з чого ми зробили висновок, що у неповній мірі використовується її педагогічний арсенал.

При цьому всі без винятку дорослі вказали на окремий вид продуктивної діяльності – художнє конструювання. Зокрема педагоги відмітили її вплив на формування задуму та його втілення, а також необхідність виконання сумісних дій дітьми під час роботи (колективна форма роботи). Натомість батьки щодо свого сина чи доньки відмітили, що їх діти люблять малювати, ліпити, щось робити з паперу (конструювати), складати різні конструктори, зокрема ЛЕГО. Також у окремих анкетах батьків (25%) було виявлено відповіді у яких вони

вказали, що така діяльність впливає на логічні міркування, прояви творчості, але поняття пізнавальна активність в них було відсутнім.

Разом з тим дорослі обох вибірок відмітили, що всі без винятку старші дошкільники проявляють цікавість до неї та виявляють бажання нею займатися. Також певна частина досліджуваних (25% батьків вихованців і 75% педагогічних працівників) відмітили, що діти 5-6 років намагаються досягнути позитивного результату по її завершенню (малюнок, ліпний виріб, конструкція з паперу або з інших матеріалів конструювання), а також очікують схвалення з боку дорослих. Це свідчить про те, що дорослі усвідомлюють педагогічний потенціал, проте не можуть досягнути її прямого впливу на пошукову активність дітей 5-6 років.

Варто звернути увагу на ще один з аспектів, який було закладено у анкетах: взаємодія між ЗДО та сім'ями вихованців у контексті формування дієвого ставлення дітей до набуття нових знань, способів дій і вмінь їх використовувати. Проте, здійснивши обробку отриманих відповідей, було з'ясовано, що переважна частина дорослих представників сімей не можуть пригадати коли востаннє вони спілкувалися з вихователями на означену проблематику. При цьому 50% з них вказали, що вони точно не зверталися з цієї проблеми до ЗДО, а 25% опитаних додала, що й вихователь не наголошував на цьому.

Цікавим виявився той факт, що й самі педагоги не заперечують виявлений факт: всі вихователі доволі мало звертаються до родин вихованців з означеного питання. Зокрема у більшості анкет проставлено відповідь за потребою, яка з'являється напередодні святкових ранків чи великих свят, які відмічаються в українському суспільстві. Разом з тим, педагогічні працівники все ж відмітили, що вони планують у своїй роботі взаємодію з батьками у питаннях організації спостережень за природою, створення спільних з дітьми виробів, проведення пізнавальних конкурсів, розваг.

Отже, нами було з'ясовано, що у батьків і вихователів існують прогалини у їх знаннях і уявленнях щодо пізнавальної активності дітей 5-6 років, зокрема

у питаннях структури, основних її складників, параметрів прояву й особливостей розвитку в період дошкільного дитинства. Проте дорослі активно користуються з метою її розвитку різними чинниками, зокрема різними видами діяльності, серед яких вони вказують на образотворчу, підкреслюючи захопленість нею дітей, а також можливості її впливу на їх розвиток (хоча не здатні усвідомити повною мірою її вплив на пізнавальну активність у цьому віці). Окремо вказують на художнє конструювання дітей 5-6 років. Також дорослі мало звертають увагу на взаємодію між собою у цьому аспекті розумового виховання.

Таким чином, з метою емпіричного вивчення пізнавальної активності дітей п'яти-шести років й особливостей виховного впливу на неї з боку ЗДО та сім'ї було проведено констатувальний експеримент, що реалізовувався у три етапи. Перед його проведенням було здійснено низку підготовчих заходів, зокрема було утворено вибірку досліджуваних в експериментальному ЗДО та дібрано низку необхідних методів для діагностики, що було об'єднано у методику. Основу цілісної методики для дослідження пізнавальної активності дітей 5-6 років склали два блоки: *Дерево бажань* (В. Юркевич), *Чомучки* (М. Шумакова), бесіда *Пізнавальна активність дітей 5-6 років* (авторська), метод спостереження (перший блок); розроблені анкети для вихователів і батьків (авторські).

За результатами дослідження було встановлено рівні розвиненості у дітей 5-6 років пізнавальної активності та надано їх характеристику: високий рівень мають дошкільники 12% вибірки, а їх найбільш виразними ознаками є розмаїття інтересів, прагнення самостійно поглиблювати власні знання у дослідницькій діяльності, бажання проникнути у сутність предметів і явищ, зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між ними, вносити елементи новизни та творчості у власну діяльність; середній рівень пошукової активності має 40% вибірки, а їх виразними ознаками є поверховість інтересів, формальне ставлення до нових знань, до розв'язання складних завдань, конкретність у виявленні суті речей, відсутність творчих елементів у діяльності, розв'язання

завдань пізнавального характеру великою мірою залежать від зовнішньої мотивації. Низький рівень має 48% старших дошкільників, у яких основними характеристиками є розв'язання завдань за певним шаблоном (зразком), нерозвиненість довільних і вольових дій, відсутність допитливості та інтересу до нових знань, мала кількість запитань.

За результатами вивчення виховних впливів встановлено, що існують прогалини у знаннях і уявленнях дорослих щодо пізнавальної активності дітей 5-6 років: основних її складників, параметрів прояву й особливостей розвитку в період дошкільного дитинства. Батьки та вихователі активно користуються з метою її розвитку різними чинниками, зокрема різними видами діяльності, серед яких вони вказують на дослідницьку й образотворчу. Вони особливо відмітили образотворчу, виділивши захопленість нею дітей, а також можливості її впливу на їх розвиток. Окремо вказали на художнє конструювання дітей 5-6 років і відмітили недостатню взаємодію між собою у цьому напрямі освітньої роботи.

2.2. Система роботи з оптимізації розвитку пізнавальної активності дітей 5-6 років

Провівши констатувальний експеримент нами було з'ясовано, що рівень розвиненості досліджуваного феномену у дітей 5-6 років не відповідає сучасним вимогам щодо формування особистості дошкільника, оскільки близько 88 % досліджуваних старших дошкільників мають недоліки у його сформованості. Саме тому нами було прийнято рішення про необхідність оптимізації освітньої роботи у цьому напрямку з метою вдосконалення дієвого ставлення старших дошкільників до нових знань, їх пошуку та засвоєння.

Так, для досягнення мети у цьому напрямі експериментальної роботи, мали здійснити декілька взаємопов'язаних між собою етапів роботи: а) визначити концептуальні основи оптимізації освітнього процесу ЗДО, що передбачало з'ясувати основні підходи, принципи та педагогічні умови,

дотримання яких забезпечить значно більшу ефективність педагогічних впливів; б) відповідно до визначених педагогічних умов розробити систему роботи для оптимального розвитку у дітей 5-6 років пізнавальної активності; в) розробити методичні рекомендації для впровадження у практику дошкільної освіти програми вдосконалення пізнавальної активності.

Працюючи над визначенням концептуальних основ програми, звернено увагу на наукові підходи, що власне визначають основне спрямування подальшої роботи, оскільки саме той чи інший підхід визначає сукупність основних положень, поглядів і принципів, які лежать в основі розуміння досліджуваного явища, можливостей його змінюваності, обрання чинників впливу на нього (методів, форм і засобів) та в цілому визначають основну стратегію дослідника. Разом з тим, закладені в основу підходи, визначають базові ресурси програми та можливості її коригування вже у процесі впровадження в практику дошкільної освіти, а також ґрунтуватися на здобутих емпіричним шляхом фактах (у нашому випадку на результатах констатувального етапу дослідження).

За основу взяті: компетентнісний, особистісно зорієнтований і діяльнісний підходи. Дотримання вимог яких, на нашу думку, у найбільшій мірі сприятиме оптимізації освітнього процесу у необхідному напрямі. Так, компетентнісний підхід спрямовує увагу дослідників не лише на формування знань, але й на готовність суб'єкта їх використовувати. В цілому, у полі його зору особистість, яка у процесі навчання здобуває необхідні знання, що інтегрується у її досвіді у вигляді загальних і спеціальних компетенцій. Водночас його основні положення сприяють моделюванню освітнього процесу, а його результати, з огляду на його суб'єктів, є особистісним надбанням. У дошкільній освіті означений підхід розробляли А. Богуш, Н. Гавриш, І. Дичківська, О. Кононко, наукові праці яких і визначили розуміння компетентності дітей 5-6 років.

Положення особистісно орієнтованого підходу дозволили нам розглядати п'яти-шестирічну дитину у якості цілісної особистості, якій притаманні певні

інтереси, цінності та відповідальність. З боку педагога ставлення до дошкільника передбачає визнання його суб'єктом взаємодії, який є відповідальним за власний розвиток та має самоствердитися у цьому світі. Позиція вихователя за таких умов передбачає допомогу у становленні свідомої особистості, яка здатна робити самостійний вибір і гідно себе поводити серед однолітків і дорослих. Основними вимогами до вихователя при цьому є послідовність впливів, позитивне ставлення до вихованця, підтримка власної його активності. Впроваджували у дошкільну освіту означені положення Т. Фасолько, Т. Піроженко, Ю. Приходько та ін.

Натомість основні положення діяльнісного підходу сприяють розумінню особистості дитини як активного суб'єкта, що розвивається у контексті різних видів предметної діяльності. Так, з цієї точки зору надзвичайно важливим є врахування дорослими набутого досвіду дошкільника, його основних потреб і мотивів, а також спрямованості у виконанні певних дій і діяльності в цілому. Опановуючи діяльність, дитина розвиває у собі певні якості отримує нові знання, вправляється у певних вміннях, в цілому активно себе поводить і, тим самим, формує власну особистість.

Ще одним із аспектів цього підходу є те, що лише одна діяльність не може забезпечити повноцінний розвиток дитини, як особистості, тому варто використовувати одночасно декілька видів діяльності, враховуючи при цьому, що: у дошкільника провідною є гра; у продуктивній діяльності діти 5-6 років набувають вмінь досягати результату, виявляють свої здібності; навчальна й трудова діяльності лише починають формуватися. Означені положення у дошкільну освіту впроваджували І. Бех, О. Долинна, Г. Сухорукова, В. Котляр, О. Низковська та ін.

Означені підходи у нашому дослідженні доповнює принцип системності, оскільки, враховуючи основні його постулати, будь-яке особистісне утворення розуміється як певна система, яку утворює сукупність взаємопов'язаних між собою елементів. При цьому всі вони об'єднані у відповідну структуру, у якій

складові виступають по відношенню одна до одної як чинники розвитку. У дошкільну освіту цей принцип упроваджували О. Скрипченко, С. Ладивір та ін.

В цілому означені підходи й принцип системності дозволили нам розуміти дитину 5-6 років у освітньому процесі як активного суб'єкта, що виявляє власну активність і займає певну позицію, вимагає поваги та позитивного ставлення до себе, до набутого досвіду, який вважає цінним, до своєї освіченості (загальних і спеціальних компетенцій), до особистісних якостей. Разом з тим, пізнавальна активність дітей п'яти-шестирічних дітей розглядається як цілісне особистісне утворення з певною структурою, що розвивається на основі участі дошкільника у значущих для нього видах діяльності та за умов прямого та безпосереднього впливів з боку вихователів і батьків.

Розглянуті підходи та принцип системності, а також отримані результати констатувального експерименту сприяли виділенню педагогічних умов, які мають сприяти реалізації системи роботи з оптимізації розвитку пізнавальної активності дітей 5-6 років. Педагогічні умови – своєрідні змінні, напрями роботи, які реалізуються в освітньому процесі всіма його учасниками, що безпосередньо між собою взаємодіють. У нашому дослідженні нами було визначено наступні:

- *усвідомлення вихователями та батьками важливості цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей;*
- *збагачення дорослими пізнавального досвіду дітей 5-6 років;*
- *сприяння проявам пізнавальної активності дітей у різних видах дитячої діяльності.*

Розглянемо означені педагогічні умови детальніше. Так, згідно першої з них – *усвідомлення вихователями та батьками важливості цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей* – дорослі мають чітко зрозуміти, що складає сутність особистісного феномену дошкільників, які компоненти його утворюють, яке значення пізнавальна активність відіграє саме

у віці 5-6 років і на що впливатиме у майбутньому. Разом з тим дорослі повинні розібратися, які чинники впливають на розвиток цього феномену у старшому дошкільному віці, як взаємодіяти та дотримуватися єдиних вимог між сімейним і суспільним вихованням, к найбільш ефективно взаємодіяти у цьому плані. Тому доречним стане проведення зустрічей з батьками та педагогами, щоб усунути прогалини у їх знаннях і уявленнях, розширити бачення ними перспектив своїх впливів на дошкільників.

У цьому сенсі стануть доречними різні форми взаємодії експериментатора з батьками та вихователями, зокрема консультації, міні-лекції, бесіди, круглі столи, де основною тематикою стане питання з розвитку пізнавальної активності у віці п'яти-шести років. Підтвердженням висловлених припущень є погляди С. Ладивір, Т. Поніманської, Р. Павелків.

Згідно з другою умовою – *збагачення дорослими пізнавального досвіду дітей 5-6 років* – основне спрямування роботи полягає у наданні інформації дітям щодо важливості знань у житті та способів їх набуття. Діти мають уявити собі, що їх прагнення отримати нову інформацію схвалюється дорослими, цінується у суспільстві, є свідченням їх розуму, а також їх допитливість допоможе у розумінні предметів і явищ, сприятиме спілкуванню з однолітками, їх взаємодії в іграх, сприятиме у майбутньому навчанні у школі.

При цьому варто звернути увагу дітей на наступні джерела інформації: телевізійні програми, художня література, мультфільми, участь у різних видах діяльності, задавання запитань, участь у демонструванні цікавих експериментів, малювання, аплікація, конструювання, самостійна дослідницька діяльність, екскурсії тощо. При цьому варто особливу увагу дорослим варто звернути на мотиваційний бік такого розуміння, іншими словами діти мають знати навіщо їм нові знання, де ними можна добре скористатися, як діяти.

Тут, з нашого погляду, у нагоді стануть бесіди з дітьми про нові факти, читання творів художньої літератури, пов'язаних з дитячим пізнанням, перегляд пізнавальних телепередач, екскурсії, подорожі, переглядання

мультиплікаційних фільмів, дитячих художніх телефільмів, проблемні запитання, стимулювання дитячої допитливості через різні життєві ситуації.

Визначаючи наступну педагогічну умову – *сприяння проявам пізнавальної активності дітей у різних видах дитячої діяльності* – ми виходили з розуміння тієї нагальної потреби дітей 5-6 років у вправлянні, що дозволить їм повноцінно засвоїти набутий досвід, використовувати нові знання у нових умовах, досягнути його у повній мірі та поділитися з однолітками, дорослими, обговорити його вдома. У ході констатувального дослідження ми виявили, що діти з великою цікавістю ставляться до зображувальної діяльності, для них цікавим є щось дослідити, з'ясувати будову розібрати, тобто щось створити, сконструювати, вдосконалити, виявити творчість і самостійність.

Саме тому діяльність дорослих має бути спрямована на задоволення цієї цікавості шляхом пропозицій тем для конструювання, малювання, ліплення, різних дослідів, сюжетних ігор. При цьому дорослі, особливо вихователі мають забезпечити не лише індивідуальну участь, але й колективні проекти, оскільки діти у віці 5-6 років вже мають проговорювати набуті нові знання з іншими, щоб порівняти та перенести зовсім у іншу ситуацію, схожу або відмінну. Доречним тут буде і врахування педагогами різного рівня сформованості пізнавальної активності старших дошкільників, допомога одним і спостереження за іншими.

Отже, дотримання цієї педагогічної умови потребує детального підбору тем для індивідуальних і колективних дитячих робіт у сфері образотворчості, художнього конструювання, дослідницької діяльності, самостійної художньої діяльності, колективних робіт батьків із своїми сином чи донькою.

Отже, нами було визначено основні наукові підходи, принципи та педагогічні умови, які спрямовані на підвищення ефективності цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності дітей 5-6 років в освітньому процесі. Зокрема компетентнісний, особистісно зорієнтований і діяльнісний підходи та принцип системності дозволили нам розуміти дитину 5-6 років у освітньому процесі як активного суб'єкта, що виявляє власну

активність і займає певну позицію у набутті нових знань і вимагає поваги до себе як до особистості та до свого досвіду. Пізнавальну активність дітей п'яти-шестирічних дітей ми розглядали як цілісне особистісне утворення, що розвивається через активну участь дітей у значущих для них видах діяльності, що скеровуються дорослими. Педагогічними умовами при цьому виступають: *усвідомлення вихователями та батьками важливості цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей; збагачення дорослими пізнавального досвіду дітей 5-6 років; сприяння проявам пізнавальної активності дітей у різних видах дитячої діяльності.*

Нами було визначено педагогічні умови, дотримання яких сприятиме більш інтенсивному розвитку у дітей 5-6 років пізнавальної активності. Тому на даному етапі виконання дослідження ми спрямували зусилля на розробку програми, покликаної забезпечити досягнення означеного результату. Отже, мета програми – сприяння більш ефективному розвитку та вдосконаленню пошукової активності п'яти-шестирічних дітей у практиці дошкільної освіти у контексті розумового виховання старших дошкільників.

Створюючи власну програму оптимізації пізнавальної активності старших дошкільників, намагалися дотримуватися отриманих результатів теоретичного та емпіричного дослідження проблеми пізнавального розвитку особистості дитини. При цьому прагнули врахувати також і особливості розвиненості у дітей п'яти-шести років міри розвиненості досліджуваного особистісного феномену.

Зміст програми об'єднує у собі кілька напрямів сучасної дошкільної освіти, зокрема пізнавальний і художньо-естетичний. При цьому дібрані засоби можна використовувати під час різних форм організації освітнього процесу в сучасному дошкільному закладі.

Наповнюючи програму прийомами та методами роботи орієнтувалися на забезпечення завдань, розв'язання яких в цілому сприятиме більш інтенсивному перебігу процесу вдосконаленню особистісного утворення дітей

старшої групи, а також у більшій мірі забезпечуватиме готовність дорослих на забезпечення принципів і умов розвитку пізнавальної активності.

При цьому пріоритетними напрямками у пізнавальному розвитку старших дошкільників 5-6 років визначено: а) збагачення дитячого досвіду дослідження предметів і явищ навколишнього світу; б) сприяння використанню дітьми набутих ними вмінь у подібних обставинах; забезпечення самостійних проявів самобутності й творчих можливостей у пізнанні; в) формування здатності виявляти суттєві властивості предметів і явищ, розуміти причинно-наслідкові зв'язки між ними; г) забезпечення позитивного відношення до нових знань, набутого та нового досвіду; д) виховання вмінь довільного планування власного пізнання, пошукової активності на всіх його етапах.

Одночасно до змісту програми включені також засоби, які мають вплинути на дорослих. При цьому методи й прийоми переслідують наступні цілі: а) впорядкування й систематизацію знань і уявлень щодо сутності, особливостей розвитку та значення пізнавальної активності для особистісного зростання дітей 5-6 років; б) включення в освітній процес продуктивних видів діяльності для забезпечення набуття пізнавального досвіду проявів активності дошкільників; в) створення й привнесення у освітній процес проблемних ситуацій, з метою стимулювання допитливості, пошукових дій; г) підбір цікавих для дітей старшого дошкільного віку дослідів, експериментів.

Беручи до уваги результати констатувального експерименту, відомості з наукових і методичних джерел, визначили, що зростання у дітей 5-6 років міри пошукової активності залежить від цікавої й посиленої дослідницької діяльності, дидактичних ігор пізнавального характеру, проблемний характер подання нових відомостей. Разом з тим означені методи та прийоми визначають зміст програми, яка спрямована на поглиблення інтересів дошкільників, прищеплення ціннісного ставлення дітям до нового досвіду, до пошукової активності, до формування мотивації набуття нових знань і вдосконалення особистісного досвіду гностичної діяльності старших дошкільників.

Доречно також відмітити, що добираючи різні форми для змісту програми визначальними для нас стали наступні концептуальні [22]; [23] положення:

- обов'язкове досягнення дітьми 5-6 років результатів у процесі виконання пізнавальних завдань;
- необхідність проявів самостійності, дієвого ставлення, вольових зусиль у процесі роботи;
- доцільність, дієвість і ефективність дібраних методів і прийомів, у плані впливу на інтелектуальну сферу в цілому й на пізнавальну активність дітей 5-6 років зокрема;
- доступність обраних завдань для цієї вікової категорії.

Загалом програму оптимізації розвитку пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей 5-6 років ми розуміли як штучно насичене розвивальне середовище, яке вкладає сукупність методів і прийомів, що, за умов їх доцільного та виваженого використання, здатні ефективно впливати на пізнавальну сферу, стимулюючи дошкільників до проявів активності у пошуку знань у звичних та одночасно цікавих видах діяльності. Особливий акцент у програмі зроблений на продуктивних видах дитячої діяльності. Саме на їх основі передбачається робота з ознайомлення старших дошкільників зі світом, природою, властивостями предметів і явищ навколишньої дійсності. Разом з тим у програмі закладені й ігри для дітей, оскільки ця діяльність є провідною у цьому віці.

Методи, прийоми та форми роботи у програмі систематизовані відповідно з визначеними педагогічними умовами. Відомості щодо укомплектування змісту програми, що загалом відображає систему роботи представлено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

**Відповідність методів і прийомів педагогічним умовам у програмі
оптимізації розвитку пізнавальної активності дітей 5-6 років**

Педагогічні умови	Педагогічні засоби (методи, прийоми та форми)
<p><i>усвідомлення вихователями та батьками важливості цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • міні-лекції для вихователів ЗДО (Пізнавальна активність у дошкільному віці; Стимулювання пізнавальної активності дітей 5-6 років); Консультація для вихователів ЗДО (Логічні головоломки для дітей) • групові консультації для батьків (Як зрозуміти, що таке дієве ставлення дошкільників до знань; Як стимулювати пізнавальну активність в п'яти-шестирічному віці)
<p><i>збагачення дорослими пізнавального досвіду дітей 5-6 років</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • читання казок, оповідань, прислів'їв (прислів'я про людський розум, казка Розумна дівчина, казка про Капельку і Квітку (Гроздана Олуїч), Лисичка-кума, оповідання Про Братика ведмедика); • переглядання мультиплікаційних фільмів (Фіксики, Уроки тітоньки Сови, Бджілка Майя); • демонстрування дослідів (досліди з піском, водою, змішування кольорів); • показ нетрадиційних способів зображення (малювання на восковій основі, графічні дошки, ниткографія, плямування); • прийоми конструювання з природних/покидькових матеріалів (аплікація з соломки Солом'яний бичок, клаптикова аплікація Метелик)
<p><i>сприяння проявам пізнавальної активності дітей у різних видах дитячої діяльності</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • пізнавальні ігри на кмітливість, головоломки, пазли, загадки, плутанки, лабіринти; • конструювання (ЛЕГО-конструктори, різні види конструювання з паперу,); • малювання нетрадиційними техніками

Розглянемо детально представлену сукупність методів і прийомів.

Усвідомлення вихователями та батьками важливості цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей

Зокрема для педагогів ЗДО були розроблені дві міні-лекції та одна консультація. Так, у першій міні-лекції *Пізнавальна активність у дошкільному*

віці міститься матеріал, який покликаний розкрити сутність особистісного утворення, ознаки у дітей дошкільного віку, взаємозв'язок з пізнавальною потребою, спрямування на відкриття нових знань і досвіду пізнавальних дій.

У другій міні-лекції *Стимулювання пізнавальної активності дітей 5-6 років* містяться відомості про етапи розвитку пізнавальної активності у дошкільному дитинстві, про зв'язок феномену з пізнавальними інтересами дітей, їх допитливістю, про важливість планомірної роботи для її розвитку, потенціал різних засобів для її розвитку. У консультації *Логічні головоломки для дітей* міститься матеріал щодо особливостей цього засобу, можливостей використання з дітьми 5-6 років, основні види та рекомендації для застосування в умовах ЗДО.

Для батьків було розроблені консультації *Як зрозуміти, що таке дієве ставлення дошкільників до знань* та *Як стимулювати пізнавальну активність в п'яти-шестирічному віці*. Так, у першій з них міститься інформація про сутність, ознаки, особливості пізнавальної активності дітей 5-6 років, допитливість, пізнавальні інтереси, методи впливу. Зміст другої консультації складають практичні рекомендації щодо стимулювання розвитку особистісного утворення різними засобами. Вона містить відомості про подорожі, продуктивну діяльність, художні твори, мультиплікаційні фільми, дослідницьку діяльність.

Збагачення дорослими пізнавального досвіду дітей 5-6 років

З метою збагачення досвіду дітей нами було дібрано наступні засоби: художні твори (авторські та народні казки, прислів'я, оповідання), мультиплікаційні фільми, цікаві досліди й експерименти, нетрадиційні техніки зображення, прийоми конструювання незвичних поробок. Зокрема серед творів художньої літератури обрано казки: *Розумна дівчина*, *Про Крапельку і Квітку*, *(Гроздани Олуїч)*, *Лисичка-кума*, оповідання *Про Братика ведмедика*. Означені твори мають читати дітям у вільний час (переважно у другій половині дня) та обов'язково обговорюватися. Має звертатися увага на прояви кмітливості головних персонажів і їх бажання дізнаватися щось нове, любов до знань.

Цікавим моментом буде спільний аналіз пізнавальної поведінки звірів, зокрема *братика медведика* у дослідженні лісу.

Дібрані мультфільми *Фіксики*, *Уроки тітоньки Сови*, *Бджілка Майя* мають розкрити дітям як саме здобуваються знання, що саме є необхідною умовою їх пошуку та використання. Загалом програмою передбачено переглядання 3-4 серій з кожного мультфільму, що сприятиме усвідомленню дітьми способів пошуку та використання набутих знань, прояви вольових зусиль та самостійності у цьому процесі. У кожному з мультику наявні певні експерименти, а тому діти зможуть їх повторити (принаймні окремі серії сприятимуть виникненню цього бажання у старших дошкільників). Всього планується 12 переглядів мультиплікаційних фільмів з обговоренням. Краще організувати перегляд один-два рази на тиждень.

Демонстрування дослідів дорослими має сприяти виникненню пізнавальних інтересів у дітей. Зокрема програма містить досліди, які допомагають з'ясувати основні властивості води (прозорість, немає запаху, немає смаку, переважно рідина, випаровування), піску (сипучість, можливість вбирання води та можливості конструювання споруд). Означені досліди мають стимулювати дітей до надання пояснень, прояву емоцій, позитивного ставлення до таких дій дорослих, а також спрямовувати на встановлення взаємозв'язків між предметами та явищами. Варто відмітити, що все що демонструє дорослий має проговорюватися, оскільки дитина 5-6 років краще запам'ятає та зрозуміє саму процедуру проведення та спрямування самого дослідження, зможе підсумувати його.

Програмою передбачено використання дорослими показу нетрадиційних способів зображення у малюванні та розкриття зображальних властивостей окремих художніх матеріалів. Зокрема, *малювання на восковій основі*, *графічні малюнки на спеціальній основі*, *ниткографія*, *плямування*. Їх варто проводити як у вільний від занять час, так і у структурі окремих занять з образотворчої діяльності. Вони інформуватимуть дітей 5-6 років про можливості створення образів, підкреслять їх виразність, викликать інтерес до експериментів, а

також змушуватимуть дошкільників самих активно експериментувати з різними художніми засобами та матеріалами (набувати нові знання та досвід).

Дошкільники будуть відразу ж практично пробувати повторити дії дорослих. Тому аналогічними є у програмі завдання, покликані ознайомити дітей 5-6 років з незвичними прийомами конструювання з природних/покидькових матеріалів (аплікація з жовтої соломи *Солом'яний бичок*, клаптикова аплікація *Метелик*). Вони змушують дитину виявляти активність, експериментувати, дізнаватися нові факти, досягати поставленої мети.

Сприяння проявам пізнавальної активності дітей у різних видах дитячої діяльності

Цей блок програми містить вправи, ігри, основна мета яких полягає у закріпленні набутих дітьми знань. Зокрема нами було дібрано наступні засоби: дидактичні ігри – *Хто де живе; Дикі та свійські тварини, Тварини і птахи; головоломки Допоможи Червоній Шапочці (лабіринт), Розплутай бабусині клубочки (плутанина), Допоможи Котигорошкові вийти з підземелля (лабіринт), загадки про пори року, про розум, пазли Дюймовочка, Гуси-лебеді, Гидке Каченя, Попелюшка (складаються з 8-12 окремих пазлів), головоломки з сайту Пустунчик, ЛЕГО-конструктори *Лімузин, Кафетерій, Автомобільний парк, Сім'я на відпочинку* (індивідуальні), *Супермаркет, Автовокзал* (колективні). Разом з тим наявність різних наборів зображувальних матеріалів, які дозволять дітям вправлятися у створенні художніх образів й експериментувати з ними під час самостійної художньої діяльності. Означені засоби дозволять дітям вправлятися, засвоювати набутий досвід, а також досліджувати інші властивості – активно діяти, позитивно ставитися до відповідних пошукових дій і дослідів.*

Таким чином, нами було розроблено на основі отриманих теоретичних й емпіричних результатів програму для сприяння більш ефективному розвитку та вдосконаленню пошукової активності п'яти-шестирічних дітей у практиці дошкільної освіти. Зміст програми поєднує у собі пізнавальний і художньо-естетичний напрями виховання. Програму оптимізації розвитку пізнавальної

активності п'яти-шестирічних дітей 5-6 років розуміємо як штучно створене та насичене розвивальне середовище, що містить сукупність методів і прийомів, які за умов доцільного та виваженого використання, здатні ефективно впливати на пізнавальну сферу, стимулюючи дошкільників до проявів активності у пошуку знань у звичних та одночасно цікавих для них видах діяльності. Особливий акцент у програмі зроблений на продуктивних видах дитячої діяльності, пізнавальних завданнях, на дитячих іграх. Методи, прийоми та форми роботи у програмі систематизовані відповідно з визначеними педагогічними умовами.

Висновки до розділу 2

Оснoву для дослідження пізнавальної активності дітей 5-6 років складала розроблена спеціальна комплексна методика, яку утворювали два блоки: *Дерево бажань* (В. Юркевич), *Чомучки* (М. Шумакова), бесіда *Пізнавальна активність дітей 5-6 років* (авторська), метод спостереження (перший блок для дослідження пізнавальної активності дітей); розроблені анкети для вихователів і батьків (авторські, для дослідження виховних впливів).

Було встановлено рівні розвиненості у дітей 5-6 років пізнавальної активності та надано їх характеристику: *високий рівень* мають дошкільники 12% вибірки, а їх найбільш виразними ознаками є розмаїття інтересів, прагнення самостійно поглиблювати власні знання у дослідницькій діяльності, бажання проникнути у сутність предметів і явищ, зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між ними, вносити елементи новизни та творчості у власну діяльність; *середній рівень* пошукової активності має 40% вибірки, а їх виразними ознаками є поверховість інтересів, формальне ставлення до нових знань, до розв'язання складних завдань, конкретність у виявленні суті речей, відсутність творчих елементів у діяльності, розв'язання завдань пізнавального характеру великою мірою залежать від зовнішньої мотивації. *Низький рівень* має 48% старших дошкільників, у яких основними характеристиками є розв'язання завдань за певним шаблоном (зразком), нерозвиненість довільних і вольових дій, відсутність допитливості та інтересу до нових знань, мала кількість запитань.

Встановлено, що існують прогалини у знаннях і уявленнях дорослих щодо пізнавальної активності дітей 5-6 років: основних її складників, параметрів прояву й особливостей розвитку в період дошкільного дитинства. Батьки та вихователі активно користуються з метою її розвитку різними чинниками, зокрема різними видами діяльності, серед яких вони вказують на дослідницьку й образотворчу. Вони особливо відмітили образотворчу, виділивши захопленість нею дітей, а також можливості її впливу на їх розвиток.

Окремо вказали на художнє конструювання дітей 5-6 років і відмітили недостатню взаємодію між собою у цьому напрямі освітньої роботи.

Визначено основні наукові підходи, принципи та педагогічні умові, які спрямовані на оптимізацію цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності дітей 5-6 років в освітньому процесі. Зокрема компетентнісний, особистісно зорієнтований і діяльнісний підходи та принцип системності дозволили нам розуміти дитину 5-6 років у освітньому процесі як активного суб'єкта, що виявляє власну активність і займає певну позицію у набутті нових знань і вимагає поваги до себе як до особистості та до свого досвіду. Пізнавальну активність дітей п'яти-шестирічних дітей ми розглядали як цілісне особистісне утворення, що розвивається через активну участь дітей у значущих для них видах діяльності, що скеровуються дорослими. В цілому все це сприяло визначенню та обґрунтуванню педагогічних умов, до яких були віднесені такі положення: *усвідомлення вихователями та батьками важливості цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей; збагачення дорослими пізнавального досвіду дітей 5-6 років; сприяння проявам пізнавальної активності дітей у різних видах дитячої діяльності.*

Програма оптимізації розвитку пошукової активності п'яти-шестирічних дітей у практиці дошкільної освіти у своєму змісті поєднує пізнавальний і художньо-естетичний напрям виховання. Під нею (програмою) розуміємо як штучно створене та насичене розвивальне середовище, що містить сукупність методів і прийомів, які за умов доцільного та виваженого використання, здатні ефективно впливати на пізнавальну сферу, стимулюючи дошкільників до проявів активності у пошуку знань у звичних й одночасно цікавих для них видах діяльності. Особливий акцент у програмі зроблений на продуктивних видах дитячої діяльності, пізнавальних завданнях та дитячих іграх. Методи, прийоми й форми роботи у програмі систематизовані згідно визначених педагогічних умов.

ВИСНОВКИ

За результатами теоретичного та емпіричного вивчення проблеми формування пізнавальної активності дітей 5-6 років нами сформульовано такі висновки:

За першим завданням, з'ясовано, що пізнавальна активність визначальна у плані інтелектуального й особистісного зростання людини, що привертає до неї увагу дослідників. Так, С. Ладивір, В. Лозова, Л. Лохвицька, Т. Ткачук, Б. Мухацька та ін. відмічають, що пізнавальна активність людини – дієвий стан особистості та її готовність виконувати цілеспрямовані дії щодо пізнання об'єктів, демонструючи при цьому інтелектуальну й емоційну зацікавленість, а також відображає соціальну орієнтацією особистості.

Пізнавальна активність вказує на дієвий стан особистості у пізнанні світу, своєрідність її розумових дій, використання нею моделей, схем пізнавальної діяльності, особливу мотивацію. За своїм характером – це складне утворення пізнавальної сфери, яке характеризується комплексністю взаємодії сприймання, мислення й мовлення особистості й зорієнтовано на взаємодію з навколишнім світом, результатом якої є глибокі уявлення про зовнішні ознаки та внутрішні зв'язки предметів і явищ.

У період дошкільного дитинства відбуваються найбільш інтенсивні зрушення у розвитку та вдосконаленні феномену, закладається підґрунтя для подальшої динаміки. Пізнавальна активність дитини 5-6 років – це утворення, що визначає ставлення дошкільника до набуття нових знань, досвіду, це дієвий стан, який супроводжується допитливістю, самостійністю, ініціативністю та вольовими зусиллями під час їх засвоєння чи використання у змінених умовах. Піку свого розвитку досліджуваний феномен досягає у період від п'яти до шести років, оскільки в цей час активно формується сприймання, мислення та мова, які є своєрідними каталізаторами дослідницьких дій 5-6-річних дітей, і підґрунтям пізнавальної, емоційної та мотиваційної сфер дитини у гностичній діяльності.

За другим завданням, визначено, що інтенсивний розвиток мовлення дитини у 5-6 років якісно змінює процеси сприймання й мислення: матеріал аналізується, відбувається переструктурування його змісту (виділяється предмет, виникають розумові дії, усвідомлюються його якості, властивості, зв'язки з іншими об'єктами, явищами). Вся інформація, що була сприйнята чуттєво поступово починає переходити у активний мовленнєвий план. Дитина у словесній формі вчиться виражати все, що чула, бачила, відчувала та намагається виразити це за допомогою власного мовлення, що є ознакою спонтанного збудження до діяльності.

Разом з тим було з'ясовано, що позитивно впливають на розвиток пізнавальної активності дітей 5-6 років: предметно-розвивальне середовище, особистість вихователя, дидактичний матеріал і особливості його використання в освітньому процесі, педагогічні методи та прийоми, форми організації навчання, зокрема різні види занять, а також освітні технології, серед яких найбільш ефективними вважаються експериментальна (дослідницька), проектна та методика соціальної взаємодії. Означені педагогічні технології безпосередньо впливають на пізнавальну активність дітей 5-6 років й тим самим зумовлюють її перехід на більш вищий щабель розвитку цьому віковому діапазоні.

За третім завданням, встановлені та схарактеризовані рівні розвиненості у дітей 5-6 років пізнавальної активності. Зокрема, *високий рівень* мають дошкільники 12% вибірки, а їх найбільш виразними ознаками є широке коло інтересів, прагнення самостійно поглиблювати власні знання у дослідницькій діяльності, бажання проникнути у сутність предметів і явищ, зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між ними, вносити елементи новизни та творчості у власну діяльність; *середній рівень* пошукової активності має 40% вибірки, а їх виразними ознаками є поверховість інтересів, формальне ставлення до нових знань, до розв'язання складних завдань, конкретність у виявленні суті речей, відсутність творчих елементів у діяльності, розв'язання завдань пізнавального характеру великою мірою залежать від зовнішньої

мотивації. *Низький рівень* має 48% старших дошкільників, у яких основними характеристиками є розв'язання завдань за певним шаблоном (зразком), нерозвиненість довільних і вольових дій, відсутність допитливості та інтересу до нових знань, мала кількість запитань.

Вивчаючи виховні впливи сімейного та суспільного виховання на пізнавальну активність старших дошкільників, зафіксували, що існують прогалини у знаннях і уявленнях дорослих щодо самої сутності пізнавальної активності дітей 5-6 років: основних її складників, параметрів прояву й особливостей розвитку в період дошкільного дитинства. Одночасно, встановлено, що батьки та вихователі активно користуються для її розвитку різними чинниками, зокрема різними видами діяльності, серед яких вони вказують на дослідницьку й образотворчу.

Також дорослі відмітили, що найбільш дієвою діяльністю є образотворча, відмітивши захопленість нею дітей, а також можливості її впливу на розвиток їх пізнавальної активності. Окремо було відмічено й художнє конструювання дітей 5-6 років. Разом з тим дорослі також відмітили недостатню взаємодію між собою (ЗДО і сім'ями) у цьому напрямі освітньої роботи.

За четвертим завданням, розроблено систему роботи з оптимізації пізнавальної активності дітей 5-6 років в освітньому процесі. Зокрема пізнавальну активність дітей п'яти-шестирічних дітей ми розглядали як цілісне особистісне утворення, що розвивається через активну участь дітей у значущих для них видах діяльності, які скеровуються дорослими. Основу системи роботи складають педагогічні умови: *усвідомлення вихователями та батьками важливості цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності п'яти-шестирічних дітей; збагачення дорослими пізнавального досвіду дітей 5-6 років; сприяння проявам пізнавальної активності дітей 5-6 років у різних видах дитячої діяльності.*

Програма оптимізації розвитку пошукової активності п'яти-шестирічних дітей у практиці дошкільної освіти у своєму змісті поєднує пізнавальний і художньо-естетичний напрями виховання. Під програмою розуміємо штучно

створене та насичене розвивальне середовище, яке містить сукупність методів і прийомів, які за умов доцільного та виваженого використання, здатні ефективно впливати на пізнавальну сферу, стимулюючи дошкільників до проявів активності у пошуку знань у звичних й одночасно цікавих для них видах діяльності. Особливий акцент у програмі зроблений на продуктивних видах дитячої діяльності, пізнавальних завданнях та дитячих іграх. Методи, прийоми й форми роботи у програмі систематизовані згідно визначених педагогічних умов.

Програмою передбачено 3 напрями роботи: взаємодію з дітьми, батьками та вихователями. При цьому програма спрямована: обов'язкове досягнення дітьми 5-6 років результатів у процесі виконання пізнавальних завдань; необхідність проявів самостійності, дієвого ставлення, вольових зусиль у процесі роботи; доцільність, дієвість і ефективність дібраних методів і прийомів, у плані впливу на інтелектуальну сферу в цілому й на пізнавальну активність дітей 5-6 років зокрема; доступність обраних завдань для цієї вікової категорії.

Перспективи подальшого дослідження проблеми формування пізнавальної активності дітей 5-6 років полягають в організації та проведенні педагогічного експерименту з метою перевірки визначених педагогічних умов і розробленої системи роботи

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. *Дошкільне виховання*. 2021. (Спецвипуск). 37 с.
2. Бариш О., Кравченко М. Лабораторія маленького дослідника (пошуково-дослідна діяльність дітей старшої групи). *Палітра педагога*. 2017. № 6. С. 12 - 16.
3. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» /за заг. ред. О. В. Низковської. 2020. 256 с.
4. Брежнєва О. І. Формування пізнавальної активності. *Дошкільне виховання*. 2015. №2. С. 12 - 14.
5. Варій М. Й. Загальна психологія: підр. 3-є вид. К.: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
6. Ватаманюк Г. А. Інтелектуальна гра, як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності дошкільників. *Початкова школа*. 2008. № 6. С. 40 - 43.
7. Вікова та педагогічна психологія: навч. пос. /О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. К.: Просвіта, 2004. 416 с.
8. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Либідь, 2015. 400 с.
9. Вороніна Т. В. Що? Де? Коли? У співпраці з родиною формуємо в дітей пізнавальні інтереси. *Дитячий садок*. № 2 (50) січень, 2000. С. 8.
10. Выготский Л. С. Психология. М.: ЭКСМО - Пресс, 2000. 108с.
11. Гордієнко С. Деякі методичні поради щодо активізації пізнавальної діяльності дітей. *Початкова освіта*. 2014. № 37. С. 24 - 29.
12. Даниленко Н. Розвиток пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку. *Управління школою*. 2005. № 22 - 24. С.10 - 16.
13. Дабіжа Л.К. Розвивати творчий потенціал. К., 2002. 191 с.
14. Даниленко Н. Розвиток пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку. *Управління школою*. 2016. №22. С. 15 - 16

15. Демидова А. С. Формуємо пізнавальну самостійність у старших дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2006. №10. 10 с.
16. Дошкільна педагогічна психологія: навч. посіб. За ред. Д. Ф. Ніколенка. К.: Вища школа, 1987. 183 с.
17. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
18. Єфремов В. І. Творче виховання й освіту дітей на базі ТРИЗ. Львів: «Унікон», 2001. 234 с.
19. Жейнова С. Проблема розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. С. 100 - 106.
20. Карнаухова А. В., Самченко І. В. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальних інтересів учнів у процесі початкової школи. *Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4/64.pdf> [Дата звернення: 07.02.2022]*.
21. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Рад. школа, 1989. 194 с.
22. Кравець, Н. Системний підхід до формування пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку у пошуково-дослідній діяльності. *Режим доступу: <http://journals.pu.if.ua/index.php/esu/article/view/1473/1442> [Дата звернення: 29.01.2022]*
23. Ладивір С. О. Пізнавальна активність старших дошкільнят : індивідуальні особливості. *Дошкільне виховання*. 2006. № 11. С. 3-6.
24. Ладивір С. П. Пізнавальний розвиток: пошук ефективних шляхів. *Дошкільне виховання*. 2002. 298 с.
25. Ладивір С. Пізнавальний розвиток: пошук ефективних шляхів. *Дошкільне виховання*. 2002. №10. С. 4 - 6.
26. Ладивір С. О. Пізнавальний розвиток старшого дошкільника. *Дошкільна освіта*. 2019. № 3 С.25 - 39.

- 27.Ладивір С. О., Стадник Г. А. Розвиток пізнавальної активності дітей у процесі їхнього спілкування з батьками. *Психологія*. К.: Рад. школа, 1990. Вип. 34. С. 53 - 59.
- 28.Лисенко Н. Педагогіка українського дошкілля. навч. посібн. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2013. 360 с.
- 29.Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності. *Дошкільне виховання*. 2012. № 4. С. 22 - 24.
- 30.Лозова В. І. Пізнавальна активність дітей: (спецкурс із дидактики): навч. посібник для пед. ін-тів. Харків: Основа, 2012. 89 с.
- 31.Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. Харків: «ОВС», 2000. 298 с.
- 32.Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. Харків: ОВС. 2000. 200 с.
- 33.Лохвицька Л. В. Організація навчально-ігрового довкілля як фактору пізнавального розвитку дошкільника. *Наука і сучасність: 36. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова*. 2000. Вип. 1. Ч. 2. К.: Логос. С. 112 - 122.
- 34.Лучук В. Активізація пізнавальної діяльності. *Розкажіть онуку*. 1999. №17. С. 26 - 29.
- 35.Марусинець М. М. Розвиток пізнавальної активності. *Дошкільне виховання*. 2015. №11. С. 11 - 12.
- 36.Мухацька Б. Стимулювання пізнавальної активності дітей у дитячому садку: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня. докт. пед. наук: 13.00.08. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 41 с.
- 37.М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посіб. К.: Вища школа, 2000. 479 с.
- 38.Назарець Л. М. Формування пізнавального інтересу учнів. *Обдарована дитина*. 2009. № 4. С. 61-65.
- 39.Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія. К.: Академвидав, 2008. 432 с.

40. Пастушенко Н. Б., Суддя З. О. Розвиток пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку засобами пошуково-дослідницької діяльності. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія Психолого-педагогічні науки*. 2012. №5. С. 129 - 133.
41. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка, К. : Педагогічна думка , 2001. 514 с.
42. Пісоцька Л. М., Пісоцький О. П. Лекції з педагогіки дошкільної. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 209 с.
43. Пісоцький О. П. Психологія навчіння та учіння. *Педагогічна психологія: Практикум навч.-метод. посібн. / за заг. ред. О. П. Щотки. 2-е вид.* Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя. С. 93 - 124.
44. Плахотников С. П. Що робити з дитячими питаннями? *Дитячий садок*. № 9 (441) березень, 2008. С. 2 - 4.
45. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Підр. 2-е вид. К.: Академ видав, 2013. 464 с.
46. Поніманська Т.І, Дичківська І.М. Дошкільна педагогіка. Практикум. К.: Слово. 2004. 352с.
47. Пошуково-дослідницька діяльність з дітьми дошкільного віку. *Режим доступу:* <https://vseosvita.ua/library/posukovo-doslidnicka-dialnist-z-ditmi-doskilynogo-viku-186514.html> [Дата звернення: 20.01.2022].
48. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник. Київ, 2012. 328 с.
49. Психологічна енциклопедія / Упор. О. Степанов. К.: Академвидав, 2006. 424 с.
50. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. 720 с.
51. Савчин М. В. Вікова психологія: Навч. пос. К.: Академвидав, 2005. 360 с.
52. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навч. посіб. К.: Академвидав, 2005. 360 с.
53. Скрипченко О.В. Загальна психологія. К., 2011 465 с.

- 54.Смольникова Г. Нові відкриття щодня: організація пізнавальної діяльності дітей. *Дошкільне виховання*. 2013. № 3. С. 6 - 11.
- 55.Спостереження та дослідження в ДНЗ. *Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/sposterezenna-ta-doslidi-v-dnz-90600.html>* [Дата звернення: 17.01.2022].
- 56.Стадник Г. О. Вивчення пізнавальної активності дітей. *Дошкільне виховання*. 1992. №9. С. 6 - 8.
- 57.Суржанська В. А. Підготовчий етап розвивальної методики формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами творчих завдань. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. Бердянськ: БДПУ. 2005. № 2. С. 27 - 33.
- 58.Суржанська В. А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України. К., 2004. 19 с.
- 59.Ткачук Т. Радість пізнання. *Дошкільне виховання*. 2012. № 9. С. 10 - 11.
- 60.Ткачук Т. А. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / НПУ імені М. П. Драгоманова. К., 2004. 23 с.
- 61.Товкач І. Є. Формування пізнавальної активності старшого дошкільника у ході мовленнєвих занять. *Молодий вчений*. 2014. № 3. С. 103-105.
- 62.Шинкарук В. І., Бистрицький Є. К., Ішмуратов А. Т. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
- 63.Шумей Л. Т. Маленькі дослідники. Організація пошуково-дослідницької діяльності дітей. *Палітра педагога*. 2018. № 5. С. 15 - 18.
- 64.Яценко Т. В. Особливості стимулювання пізнавальної активності старших дошкільників через впровадження мультисенсорного підходу. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2018. (2). Ч. 2. С. 134 - 142.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вихователів ЗДО

1. Зазначте, у чому полягає суть пізнавальної активності дошкільників? _____
_____
2. Назвіть, які компоненти утворюють пізнавальну активність дітей дошкільного віку? _____
_____
3. Вкажіть, на який вік припадає пік у розвитку пізнавальної активності дітей?
а) ранній вік; б) молодший дошкільний вік; в) середній дошкільний вік; г) старший дошкільний вік.
4. Що, на вашу думку найбільш сприяє розвитку чинників пізнавальної активності дітей? _____
_____
5. Перелічіть, до яких заходів щодо розвитку пізнавальної активності дітей найбільш часто вдається у власній діяльності? _____
_____
6. Зазначте методи, які найбільш сприяють розвитку пізнавальної активності дітей (з власної точки зору). _____
_____
7. Напишіть, які види дитячої діяльності (в ЗДО чи поза його межами) сприяють розвитку пізнавальної активності дітей? _____
_____
8. На які показники пізнавальної активності орієнтуєтесь при визначення її рівня розвитку у своїх вихованців? Перелічіть. _____
_____
9. Вкажіть, у чому полягає сутність продуктивної діяльності дітей? _____
_____
10. Чи впливає на розвиток пізнавальної активності дітей в ЗДО продуктивна діяльність?
а) так б) ні в) не можу відповісти.
11. Чи впливає на розвиток пізнавальної активності дітей в ЗДО дослідницька діяльність (дитяче експериментування)?
а) так б) ні в) не можу відповісти.
12. Чи співпрацюєте з батьками вихованців щодо розвитку пізнавальної активності ?
а) так б) ні в) інколи г) вагаюся з відповіддю
13. Назвіть, які спільні дії (форми, заходи) проведені разом з батьками у цьому напрямі запам'яталися з минулого семестру? _____
_____
14. Які спільні дії з родинами вихованців сплановані для реалізації у цьому семестрі? Перелічіть їх. _____
_____

Додаток Б
Анкета для батьків

1. У чому полягає сутність пізнавальної активності дітей? _____
_____
2. Зазначте, чим найбільше цікавиться ваші син чи донька. _____
_____
3. Чи можете сказати, що ваша малеча захоплюється новою іграшкою, діяльністю?
а) так б) ні в) важко сказати.
4. Напишіть, як ваша дитина реагує на нові знання, факти, незнайомі явища?
_____
5. Чи варто, на вашу думку, стимулювати розвиток пізнавальної активності вдома?
а) так б) ні в) не знаю.
6. Як ви вважаєте, чи стимулюєте ви достатньо вдома у вашого малюка жагу до нових знань? Обґрунтуйте свою відповідь. _____
_____
7. Якщо відповідь «так», то чи організовуєте з цією метою різні види діяльності з дітьми? Які саме, перелічіть. _____
_____
8. Зазначте, у яких із вказаних видів діяльності самі берете участь? _____
_____
9. Напишіть, якими шляхами ще задовольняєте прагнення дітей набувати нового досвіду? _____
_____
10. Поясніть, що ви розумієте під продуктивною діяльністю дітей? _____
_____
11. Чи залучаєте ви до неї вдома сина чи доньку?
а) так б) ні в) інколи.
12. Як на таку діяльність реагує ваша дитина?
а) позитивно б) негативно в) відсутня будь-яка реакція г) ніколи на це не звертав увагу.
13. Як ви гадаєте, чи впливають продуктивні види діяльності на розвиток пізнавальної активності дітей? Поясніть свою точку зору. _____
_____
14. Чи спілкувалися ви з цієї проблеми з вихователем ЗДО?
а) так, постійно спілкуюся з цього питання з педагогом б) інколи в) ніколи г) не пам'ятаю.

Додаток В
Тестовий метод Дерево бажань (В. Юркевич)

Мета: визначення рівня пізнавальної активності дітей дошкільного віку (у змісті методу можуть використовуватися як картинки, так і словесні ситуації або щось одне з них)

1. Чарівник може виконати 5 твоїх бажань. Щоб ти в нього попросив? (6 хв.)
  2. Мудрець може відповісти на будь-які твої запитання. Про що б ти запитав у нього? (реєструються перші 5 відповідей) - 6 хв.
  3. Килим-літак в одну мить доставить тебе куди лише заманеться. Куди б ти хотів злітати? (реєструються перші 5 відповідей) - 6 хв.
  4. Чудо-машина вміє все на світі: шити, пекти пироги, мити посуд, робити будь-які іграшки. Що має зробити диво-машина за твоїм наказом? - 5 хв.
  5. Головна книга країни – Магічна Енциклопедія. У ній будь-які історії про все на світі. Про що б ти хотів дізнатися з цієї книги? - 5 хв.
  6. Ти опинився разом із мамою в такому місці, де все дозволяється. Ти можеш робити все, що тобі заманеться. Придумай, що б ти в такому разі робив? - (реєструються перші 5 відповідей) - 4 хв.
- Із відповідей обираються відповіді пізнавального характеру.

Обробка результатів:

Високий рівень пізнавальної потреби - 9 відповідей і вище.

Середній рівень пізнавальної потреби - від 3 до 8 відповідей.

Низький рівень пізнавальної потреби - 2 і менше відповідей.

Якісний аналіз результатів:

Високий рівень – прагнення зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки явищ, виразно проявляється дослідницький інтерес до світу.

Середній рівень – існує потреба в знаннях, але звертає увагу лише на конкретну інформацію, причому досить поверхнево.

Низький рівень - діти задовольняються одноманітною інформацією, зокрема їх може цікавити ситуація раніше почутої казки, легенди та ін.

Усі ці судження носять пізнавальний характер, але різняться різним рівнем складності.

Відповідями нейтрального змісту, зокрема мати іграшки, проводити дозвілля без пізнавальної мети нехтують.

Творчі ситуації у методі – це №№ 2, 3, 4, 5.

Тестовий метод *Чомучки* (М. Шумакова).

Мета: Вивчення пізнавальної активності дитини-дошкільника, вміння формулювати дітьми запитання.

Діагностичні показники: допитливість, інтереси, пізнавальна потреба, пізнавальний інтерес.

Віковий діапазон: старший дошкільний вік.

Джерело інформації: діти

Форма та умови проведення: індивідуальна.

Процедура проведення та інструкція:

Підготовка та проведення дослідження. Потрібно підібрати дві картинки. Одна має бути близька дітям за змістом (зміст: діти, що граються, зимові розваги тощо; одна з них має містити знайомий контент, на іншій повинно бути зображено незнайомі об'єкти).

Запропонуйте дитині пограти у гру Чому. Скажіть, що вона може запитувати про все, що їй хочеться, щоб дізнатися про предмети, які зображені на картинках.

У протоколах фіксуються імена, стать, вік і запитання кожної дитини.

Обробка й інтерпретація результатів: отримані матеріали обробляються за такими критеріями:

- широта охоплення предметів, зображених на картинках;
- кількість запитань, які ставить одна дитина;
- тип запитань.

1-й тип. Встановлювальні запитання – це запитання, спрямовані на виокремлення та ідентифікацію об'єкта дослідження («Хто це?», «На чому стоять книжки?»).

2-й тип. Визначальні запитання - пов'язані з виділенням усіляких ознак і властивостей об'єктів, визначенням часових і просторових характеристик («Верблюду любить хліб?», «А з чого зроблена шапка?», «А вода холодна?»).

3-й тип. Запитання на виявлення причини – стосуються пізнання взаємозв'язків між об'єктами, виявлення причин, закономірностей, сутності явищ («Чому хлопчик сумний?», «Навіщо дівчинці потрібна сумочка?», "А вони, що замерзли?»).

4-й тип. Запитання-гіпотези, у яких виразно помітні припущення («Хлопчик не йде до школи, тому що він не зробив уроки?», «Дівчинка плаче, тому що вона загубилася?»).

10 балів - дитина поставила 4 запитання і більше всіх типів;

8-9 балів дитина поставила 3 - 4 запитання всіх типів;

4 - 7 балів дитина ставить від 2 до 3 запитань;

2 - 3 бали дитина ставить 1 запитання;

0 - 1 бал дитина не змогла поставити жодного запитання.

Переведення балів у рівні:

10 балів - дуже високий рівень;

8 - 9 балів - високий рівень;

4 - 7 балів - середній рівень;

2 - 3 бали - низький рівень;

0 - 1 бал - дуже низький рівень.

Роблять висновок про рівень пізнавальної активності окремих дітей, про вміння ставити запитання. Дітям, які не вміють ставити запитання, надалі приділяють особливу увагу.